

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΤΗΣ

ΜΑΡΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑ

A.M.: 3032202001415

«Η ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ
ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΔΑΣ»

Τριμελής επιτροπή :

Επιβλέπων καθηγητής : Θεόδωρος Παπαθεοδώρου

2^ο μέλος : Απόστολος Καψάλης

3^ο μέλος: Μιχαήλ Φεφές

Κόρινθος, 2022

Copyright © Μαρία Κεφάλια, 2022.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Το περιεχόμενο, οι θέσεις και τα συμπεράσματα που περικλείονται στο έγγραφο αυτό εκφράζουν αποκλειστικά την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευτεί ότι αφορούν ή εκφράζουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Ευχαριστίες

Επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τα άτομα που με στήριξαν στην διαδικασία εκπόνησης και ολοκλήρωσης της παρούσας εργασίας, που με ενέπνευσαν και με συμβούλευσαν με τον δικό τους ο καθένας τρόπο. Δημήτρη, Ευγενία, Άννα, σας ευχαριστώ!

Ακόμα, ευχαριστώ τους συμφοιτητές μου του μεταπτυχιακού και τους καθηγητές μου για όσα με δίδαξαν. Να πω στο σημείο αυτό ένα «αντίο» στην Αγγελική, με την οποία ξεκινήσαμε μαζί αυτό το μεταπτυχιακό, αλλά πια δεν βρίσκεται στη ζωή.

Το τελευταίο και μεγαλύτερο «ευχαριστώ» οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου, τον οποίο σε όλο αυτό το διάστημα γνώρισα καλύτερα. Κύρια Καθηγητά, εμπνέομαι από εσάς και το επιστημονικό έργο σας για να συνεχίσω την πορεία μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο	8
1.1. Εργατικό Δίκαιο.....	8
1.2. Εργασία και μετανάστευση.....	11
1.3. Η αρχή της ίσης μεταχείρισης.....	15
1.4. Η έννοια της καταναγκαστικής εργασίας	19
Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογία της έρευνας	22
2.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας.....	22
2.2. Ερευνητική μέθοδος.....	23
2.3. Περιγραφή των γεγονότων της Μανωλάδας.....	26
Κεφάλαιο 3: Οι δικαστικές αποφάσεις	27
3.1. Απόφαση του ΜΟΔ Πάτρας	27
3.2. Απόφαση του ΕΔΔΑ	31
3.3. Απόφαση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	36
Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα	40
4.1. Η κατάσταση στην Ελλάδα.....	40
4.2. Η έννοια της «Παρανομιμότητας».....	42
4.3. Σκέψεις – Προτάσεις.....	44
Βιβλιογραφία	50
Ελληνική Βιβλιογραφία	50
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	52
Νομολογία.....	53

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναφερθεί στη νομολογιακή πορεία της υπόθεσης της Μανωλάδας με έμφαση στο φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας. Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, που αποτελεί και το θεωρητικό της πλαίσιο, γίνεται λόγος για τις έννοιες του εργατικού δικαίου, της εργασίας των μεταναστών, της αρχής της ίσης μεταχείρισης και την έννοια της καταναγκαστικής εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται η μεθοδολογία της έρευνας, ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας, καθώς επίσης περιγράφονται και τα γεγονότα της υπόθεσης της Μανωλάδας. Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται οι βασικότερες δικαστικές αποφάσεις που αφορούν την υπόθεση, όπως η Απόφαση του ΜΟΔ Πάτρας, η Απόφαση του ΕΔΔΑ και η Απόφαση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζονται βασικά συμπεράσματα για την κατάσταση της Ελλάδας, την έννοια της «παρανομιμότητας» καθώς και χρήσιμες προτάσεις για το μέλλον.

Εισαγωγή

Η εκμετάλλευση της εργασίας είναι συνυφασμένη με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικά του δικαιώματος της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ο νομικός κόσμος άρχισε να αντιδρά σε αυτό το φαινόμενο, προκειμένου να το αντιμετωπίσει από τις αρχές του 20ου αιώνα. Έτσι, η απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας αναφέρθηκε για πρώτη φορά το 1926 στο άρθρο 5 της «Σύμβασης κατά της Δουλείας». Ωστόσο, το άρθρο αυτό δεν αναφερόταν με ακρίβεια στην απαγόρευση της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, παρά μόνο υποχρέωνε τα κράτη να λάβουν σχετικά μέτρα, προκειμένου να εμποδίσουν την εξέλιξη της καταναγκαστικής εργασίας σε καθεστώς παρόμοιο με αυτό της δουλείας. Η σύνδεση της καταναγκαστικής εργασίας με τη δουλεία, επέτρεψε την ανάδυση περισσότερων σύγχρονων πρακτικών, με σκοπό την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων, προκειμένου να μην υπάρξει καμία εκμετάλλευση των ατόμων (Αγαλλοπούλου, 2007).

Συνολικά εντοπίζονται πολλές πρακτικές εργασιακής εκμετάλλευσης, οι οποίες κυμαίνονται από παραβιάσεις ήπιες της εργατικής νομοθεσίας μέχρι ακραίες μορφές εκμετάλλευσης που αφορούν την καταναγκαστική εργασία. Αυτές οι μορφές καθιστούν δύσκολη τη νομική αντιμετώπιση της κάθε περίπτωσης, αφού δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο πότε μία περίπτωση αφορά την καταναγκαστική εργασία ή την εκμετάλλευση της εργασίας. Μέσα από τις σύγχρονες πρακτικές και με βάση τις περιπτώσεις που κατά καιρούς έχουν απασχολήσει τη νομολογία προκύπτει ότι αυτές οι πρακτικές εκμετάλλευσης σχετίζονται με το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων, αφού η καταναγκαστική εργασία μπορεί να είναι το μέσο ή το αποτέλεσμα που προκύπτει από την εμπορία (Κουζής, 2001).

Έτσι, γίνονται συνεχώς προσπάθειες τα τελευταία χρόνια να αντιμετωπιστεί αυτό το ζήτημα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτό συμβαίνει επειδή το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας και εμπορίας έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, γεγονός που επιτάσσει την ανάγκη αντιμετώπισης, με σκοπό την προστασία των ατόμων. Παράλληλα, η εκμετάλλευση της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι συχνό φαινόμενο ειδικά για τους εποχικούς εργαζομένους. Ωστόσο, η αναφορά στην εμπορία ανθρώπων έχει συνδεθεί με τη σεξουαλική εκμετάλλευση ή την παιδική εργασία, παρόλα αυτά αφορά κάθε περίπτωση εκμετάλλευσης, όπως είναι η περίπτωση των αλλοδαπών εργαζομένων που μπορεί να μένουν ανασφάλιστοι, απλήρωτοι και να

δουλεύουν σε εξαντλητικά ωράρια ή σε άθλιες συνθήκες εργασίας (Σπυριδάκης, 2018; Σιταρόπουλος, 2004).

Με βάση τα παραπάνω, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναφερθεί στη νομολογιακή πορεία της υπόθεσης της Μανωλάδας, στην οποία το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (ΕΔΔΑ) προχώρησε σε μία «*latu sensu*» ερμηνεία του «αδικήματος της εμπορίας», με σκοπό να συμπεριλάβει και την «εργασιακή εκμετάλλευση». Με αφορμή τα στοιχεία του ΕΔΔΑ σε αυτή την υπόθεση, διαφάνηκε ότι η καταναγκαστική εργασία συνιστά την πιο ακραία μορφή εκμετάλλευσης εργασίας μαζί με την εμπορία ανθρώπων (ΕυρΔΔΑ, 2015).

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο

1.1. Εργατικό Δίκαιο

Το «εργατικό δίκαιο» αναφέρεται και ως το «δίκαιο του αδυνάτου», αφού έχει σκοπό όχι μόνο να ρυθμίσει τις εργασιακές σχέσεις μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη, αλλά και να προστατέψει τους εργαζομένους. Συγκεκριμένα, μέσα από τη σχετική νομοθεσία προστατεύει τον εργαζόμενο από τις καταχρηστικές εξουσίες των εργοδοτών. Ο σκοπός του «εργατικού δικαίου» βασίζεται στην πεποίθηση ότι οι εργαζόμενοι αποτελούν το «αδύναμο μέρος» της εργασιακής σχέσης, αφού ο εργοδότης μέσα από το «διευθυντικό του δικαίωμα» αποφασίζει, επιλέγει, προσλαμβάνει, καθορίζει και μεταβάλλει τους όρους εργασίας των εργαζομένων (Κουκιάδης, 2017).

Μέσα από αυτόν τον τρόπο, γίνεται προσπάθεια να προστατευτεί η άνιση θέση του εργαζομένου, να ενισχυθεί ο ρόλος του και να αποτελέσει μέλος μιας ομάδας εργαζομένων, ώστε να μπορέσει να διεκδικήσει, να προασπιστεί και να προστατέψει τα δικαιώματά του καθώς και τα συμφέροντά του. Συγκεκριμένα, μέσα από την εργατική νομοθεσία ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των εργαζομένων και εργοδοτών καλύπτοντας δύο βασικούς τομείς. Αυτοί αφορούν α) τις ατομικές εργασιακές σχέσεις, τους όρους πρόσληψης, τη φύση της εργασιακής σχέσης, τη διάρκειά της, το ωράριο της εργασίας, το ύψος του μισθού, τους όρους και τις συνθήκες εργασίας για την ασφάλεια των εργαζομένων, την αποφυγή εργατικών ατυχημάτων και την αντιμετώπιση των εργασιακών διακρίσεων και β) τις συλλογικές εργασιακές σχέσεις, τις απολύσεις, τις ενημερώσεις, τις μεταβιβάσεις, τους όρους των συλλογικών διαπραγματεύσεων και τους όρους άσκησης συλλογικών δικαιωμάτων. Επίσης, η ΕΕ στηρίζει τις πρωτοβουλίες των χωρών σε αυτόν τον τομέα, καθορίζοντας τα βασικά πρότυπα, ενώ σύμφωνα με τις υπογεγραμμένες συνθήκες θεσπίζει νόμους που ορίζουν τους όρους, την απασχόληση, την ενημέρωση και τη διαβούλευση (Καζάκος, 2013).

Τα βασικότερα χαρακτηριστικά του εργατικού δικαίου είναι ότι είναι «ιδιότυπο», αφού είναι αυτοτελές και έχει δικές του πηγές, αρχές και θεσμούς, που το διαφοροποιούν από τους άλλους κλάδους του δικαίου, διακρίνεται για τις συλλογικές του ρυθμίσεις με κυριότερες τη συλλογική διαπραγμάτευση και τη συλλογική σύμβαση

εργασίας, θεωρείται δίκαιο της «προσωπικότητας» των εργαζομένων, έχει κοινωνικό χαρακτήρα και είναι διεθνοποιημένο. Αυτό σημαίνει ότι σχετίζεται με τις μεταβολές των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, τις σχέσεις εργασίας και θεσπίζεται διαφορετικά σε κάθε χώρα με βάση τη δική της έννομη τάξη, το δικό της εσωτερικό δίκαιο, ενώ αναπτύσσεται παράλληλα σε ένα διεθνές επίπεδο (Κουκιάδης, 2017).

Σχετικά με τις πηγές του εργατικού δικαίου, αυτές ορίζονται ως «εθνικές», όπως το Σύνταγμα, οι νόμοι, το έθιμο, οι συμβάσεις εργασίας, οι διαιτητικές αποφάσεις, οι εσωτερικοί κανονισμοί επιχειρήσεων, οι επιχειρησιακές πρακτικές και συνήθειες καθώς και οι αποφάσεις των δικαστηρίων, και «διεθνείς», όπως είναι οι Διεθνείς Συμβάσεις εργασίας, οι Κοινοτικές Οδηγίες για τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Κοινωνικών Δικαιωμάτων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης (Χρυσόγονος, 2006).

Επίσης, το «εργατικό δίκαιο» αποτελείται από ορισμένες βασικές αρχές που διαμορφώνουν την ιδιαίτερη εικόνα του και τα χαρακτηριστικά του, οι οποίες παρουσιάζονται παρακάτω (Αγαλλοπούλου, 2007).

Συγκεκριμένα, με βάση την α) «αρχή της κοινωνικής προστασίας» η εργασία νοείται ως κοινωνικό δικαίωμα το οποίο πρέπει να προστατεύεται, ενώ όταν υπάρχει κάποια αμφιβολία, η «ερμηνεία» είναι πάντα προς όφελος του εργαζομένου.

Μέσα από την β) «αρχή της προστασίας της προσωπικότητας», η εργασία θεωρείται έκφραση της προσωπικότητας. Έτσι, στο εργατικό δίκαιο ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των εργοδοτών και εργαζομένων.

Επίσης, η γ) «αρχή της ελευθερίας της εργασίας» καθορίζει την ελευθερία του εργαζομένου για την επιλογή του σε ποιον εργοδότη θα προσφέρει την εργασία του. Η αναγκαστική εργασία απαγορεύεται με συνταγματική διάταξη, ενώ η ελευθερία του αφορά και τη διακοπή της παροχής εργασίας ή την απεργία του.

Η δ) «αρχή της ίσης μεταχειρίσεως» είναι ακόμη μία αρχή που ορίζει ότι ο εργοδότης είναι υποχρεωμένος να μεταχειρίζεται ισότιμα τους εργαζομένους που προσφέρουν την ίδια εργασία. Συνεπώς, οφείλει να τους δίνει ίσες παροχές και ίση αμοιβή για την ίδια εργασία, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά του εργαζομένου.

Η ε) «αρχή της κοινωνικής αυτονομίας» καθορίζει τη δυνατότητα να επιλύονται ενδεχόμενες συγκρούσεις, θεσπίζοντας κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις μέσα από τη συλλογική σύμβαση εργασίας.

Η στ) «αρχή της συλλογικοποίησης των σχέσεων εργασίας» αφορά την ανάπτυξη και λειτουργία της αυτονομίας, ενώ προϋποθέτει τη συλλογική οργάνωση

των μισθωτών. Η ελευθερία των διαπραγματεύσεων συντελείται στο συλλογικό πεδίο, ενώ η ατομική διαπραγμάτευση μετατοπίζεται στη συλλογικοποιημένη ρύθμιση.

Με βάση την ζ) «αρχή της ελευθερίας του συνδικαλισμού» οι φορείς των συλλογικών συμφερόντων είναι οι επαγγελματικές τους οργανώσεις, αφού οι εργαζόμενοι έχουν κατοχυρώσει την ελευθερία να ιδρύουν εργατικά σωματεία, τα λεγόμενα «εργατικά συνδικάτα».

Τέλος, η η) «αρχή της κοινωνικής ειρήνης» αφορά στην ισορροπία ανάμεσα στους εργαζομένους και τους εργοδότες σε συνάρτηση με την οικονομία της χώρας, ώστε να διατηρείται και να λειτουργεί το σύστημα με σεβασμό. Επίσης, η αρχή αυτή ισχύει και για τις διαιτητικές αποφάσεις.

Συνεπώς, όπως προκύπτει, βασική έννοια του εργατικού δικαίου είναι η έννοια της εργασίας. Η εργασία αφορά κάθε απασχόληση του ανθρώπου, η οποία έχει έναν συγκεκριμένο σκοπό. Συγκεκριμένα, το εργατικό δίκαιο αφορά την εργασία που παρέχει κάποιος σε κάποιον άλλον και κυρίως την εξαρτημένη εργασία. Βασικά στοιχεία της εργασίας είναι ο «μισθωτός», ο «εργοδότης», ο «σκοπός», που είναι κατά βάση οικονομικός, και η «ειδική έννομη σχέση» που συνδέει το μισθωτό με τον εργοδότη. Όσον αφορά την εξαρτημένη εργασία, εκείνη υπάρχει όταν ο εργοδότης έχει το δικαίωμα να ελέγχει την εργασία του μισθωτού καθορίζοντας τις συνθήκες με τις οποίες αυτή παρέχεται, ενώ ο μισθωτός πρέπει να συμμορφώνεται. Οι συνθήκες που ορίζει ο εργοδότης σχετίζονται με τον τόπο, τον χρόνο και τον τρόπο παροχής της εργασίας. Το δικαίωμα αυτό αναφέρεται ως «διευθυντικό δικαίωμα». Οι εργασιακές σχέσεις μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου αφορούν κυρίως το ύψος των μισθών, το επίπεδο διασφάλισης των εργασιακών δικαιωμάτων και συνθηκών καθώς και την ποιότητα της εργασίας (Καζάκος, 2013).

Μία ακόμη βασική έννοια είναι και η έννοια του «εργοδότη». Ως εργοδότης αναφέρεται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου στην υπηρεσία του οποίου βρίσκεται κάποιο άλλο άτομο για παροχή εξαρτημένης εργασίας με αμοιβή. Ο εργοδότης εμφανίζει δύο ιδιότητες σε σχέση με τον μισθωτό, α) την ιδιότητα του «αντισυμβαλλόμενου» στη σχέση εργασίας του δικαιούχου και υπόχρεου και β) την ιδιότητα του «φορέα των λειτουργικών εξουσιών» στην εκμετάλλευση. Ως «μισθωτός» ορίζεται το φυσικό πρόσωπο που παρέχει εξαρτημένη εργασία με αμοιβή. Η έννοια του «μισθωτού» ορίζεται από την παροχή εργασίας, τις συνθήκες εξαρτήσεως, την αντιπαροχή, τη σχέση ιδιωτικού δικαίου και την υποχρέωση του μισθωτού και του εργοδότη (Κουζής, 2009).

Μέσω της υπαγωγής στο προστατευτικό πλαίσιο του εργατικού δικαίου ισχύει η σύμβαση εργασίας μεταξύ των εργοδοτών και των μισθωτών ιδιωτικού τομέα ή εργαζομένων στις επιχειρήσεις και στους οργανισμούς του δημόσιου τομέα, η οποία εμπεριέχει το στοιχείο της «εξάρτησης» μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών. Η εξάρτηση αυτή σχετίζεται με την τέλεση της εργασίας υπό το «διευθυντικό δικαίωμα» του εργοδότη που ορίζει τις συνθήκες εργασίας, ενώ ο εργαζόμενος εξαρτάται οικονομικά από αυτόν (Σπυριδάκης, 2018).

1.2. Εργασία και μετανάστευση

Με βάση τη «Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών» (1990) κατοχυρώνονται και προστατεύονται τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών και των μελών της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με τη «Global Commission on International Migration» (GCIM) οι μετανάστες δεν πρέπει να στερούνται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα ακόμη κι αν βρίσκονται παράτυπα σε μία χώρα. Τα δικαιώματα αφορούν όλους τους μετανάστες εργαζόμενους και τα μέλη των οικογενειών τους, χωρίς διακρίσεις, ενώ έχει διαμορφωθεί και σχετικός ορισμός για τον «μετανάστη εργαζόμενο», ο οποίος αναφέρεται στο πρόσωπο που μπορεί να προσληφθεί σε μισθωτή εργασία σε κράτος του οποίου δεν έχει την αντίστοιχη ιθαγένεια (Global Commission for International Migration, 2005).

Οι διατάξεις που προστατεύουν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν και τις υποχρεώσεις των μεταναστών εργαζομένων και τα μέλη των οικογενειών τους. Τα κυριότερα δικαιώματα είναι τα α) «δικαίωμα απόλαυσης ίσης μεταχείρισης με τους πολίτες του κράτους», β) «δικαίωμα του συνδικαλιζέσθαι», γ) «δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης», δ) «δικαίωμα ιατρικής περίθαλψης», ε) «δικαίωμα των παιδιών των μεταναστών εργαζομένων να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση» και στ) «σεβασμός στην πολιτισμική ταυτότητα των μεταναστών» (ΕΕΚΔ, 2000; ΕΕΚΔ, 2008).

Οι μετανάστες ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες και διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο να γίνουν θύματα εμπορίας ή αναγκαστικής εργασίας. Συνεπώς, το δικαίωμα εργασίας τους και η προστασία τους είναι σημαντική για τους ίδιους και τα μέλη των οικογενειών τους. Τα εργασιακά ανθρώπινα δικαιώματά τους δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία μορφή διάκρισης. Γι' αυτόν τον σκοπό, είναι σημαντικό να ληφθούν μέτρα για την

εφαρμογή νομοθεσίας που αποτρέπει τις διακρίσεις στην εργασία και ορίζει τη διαδικασία πρόσληψης, τις συνθήκες απασχόλησης και την απόλυση (Σιταρόπουλος, 2004).

Παρότι όμως η εργασία είναι μια βασική προϋπόθεση της ανάπτυξης και εξέλιξης των ατόμων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, συχνά οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι πολίτες στην αγορά εργασίας. Τις περισσότερες φορές απασχολούνται σε θέσεις χαμηλά αμειβόμενες και «μη ελκυστικές», τις οποίες αποφεύγουν οι γηγενείς (Bozjas, 2016). Η ένταξη των μεταναστών στο κοινωνικό σύνολο και την εργασία γίνεται ακόμη δυσκολότερη για όσους δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, η οποία αποτελεί τροχοπέδη για την εύρεση εργασίας και την επικοινωνία. Η μη γνώση της ελληνικής γλώσσας εμποδίζει την ένταξη και προσαρμογή των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, εν προκειμένω την Ελλάδα. Συνεπώς, συχνά αποτελεί εμπόδιο συνεννόησης κατά τη διαδικασία εύρεσης εργασίας ή συμφωνίας σε μία θέση, αφού παράλληλα λειτουργεί ως παράγοντας εκμετάλλευσης. Οι μετανάστες μην κατανοώντας τη γλώσσα δεν μπορούν να ενημερωθούν για τα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις τους, να υπερασπιστούν τις θέσεις τους ή να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε αδικία υφίστανται (Μυλωνάς, 2009).

Η διάκριση μπορεί να αφορά την εφαρμογή μέτρων εις βάρος ορισμένων ομάδων ή την απουσία λήψης μέτρων για την πρόσβαση όλων των εργαζομένων στα θεσπισμένα δικαιώματα και πλεονεκτήματά τους. Ορισμένα σημαντικά δικαιώματα που πρέπει να αναγνωρίζονται για τους μετανάστες είναι α) η «αναγνώριση του δικαιώματος των συνδικαλιστικών οργανώσεων να κινητοποιούνται σε περιπτώσεις διακρίσεων στην απασχόληση», β) η «πρόκληση στις ομάδες του ενδιαφέροντος να εξοπλισθούν με δικαστική απόφαση σχετικά με την παραβίαση του δικαιώματος συλλογικής δράσης» και γ) η «καθιέρωση ενός ειδικού, ανεξάρτητου φορέα για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης» (Ρούκουνας, 1995).

Όσον αφορά στις συνθήκες εργασίας των μεταναστών εργαζομένων έχουν κατοχυρωθεί ορισμένα βασικά δικαιώματα στον «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη», όπως «δικαίωμα σε δίκαιους όρους εργασίας», «δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας», «δικαίωμα σε δίκαιη αμοιβή», «δικαίωμα σε προστασία σε περίπτωση λήξης της απασχόλησης», «δικαίωμα των εργαζομένων σε προστασία των απαιτήσεών τους σε περίπτωση πτώχευσης του εργοδότη», «δικαίωμα σε αξιοπρέπεια στην εργασία» και «δικαίωμα των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις στις ίσες ευκαιρίες και στην ίση μεταχείριση» (Αγαλλοπούλου, 2007).

Επίσης, ορίζονται τα δικαιώματα των μεταναστών εργαζομένων, προκειμένου να προστατευτούν και να έχουν ασφάλεια. Έτσι, όλα τα κράτη υποχρεώνονται να εξασφαλίσουν στους μετανάστες εργαζομένους «ίση μεταχείριση» με τους υπόλοιπους πολίτες της χώρας τους σε ορισμένα βασικά θέματα όπως α) «αμοιβή και άλλοι όροι απασχόλησης και εργασίας», β) «συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και απόλαυση των πλεονεκτημάτων που παρέχονται», γ) «στέγαση», δ) «ίση μεταχείριση των εργαζομένων μεταναστών με τους υπηκόους» (Αγαλλοπούλου, 2007).

Επιπλέον, με βάση την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» κατοχυρώνεται το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι». Με βάση αυτό απαγορεύονται οι διακρίσεις και η καταπάτηση του δικαιώματος των μεταναστών να συστήνουν σωματεία. Παράλληλα, σύμφωνα με το «Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ» *«κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σύστασης συνδικαλιστικών οργανώσεων και συμμετοχής του σε αυτές για την προστασία των συμφερόντων του»* (Άρθρο 22 παρ. 1), ενώ το δικαίωμα αυτό *«δεν υπόκειται σε περιορισμούς άλλους εκτός από εκείνους που προβλέπονται από το νόμο και είναι απαραίτητοι σε μία δημοκρατική κοινωνία»*. Επιπλέον, τα «συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν να εξασφαλίσουν το δικαίωμα κάθε προσώπου στη σύσταση, μαζί με άλλα πρόσωπα συνδικάτων και την προσχώρηση στο συνδικάτο της εκλογής του, με τη μόνη επιφύλαξη των κανόνων και κανονισμών της οργάνωσης που πρόκειται κάθε φορά να προσχωρήσουν, για την εξυπηρέτηση και προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων του. Η άσκηση αυτού του δικαιώματος δεν υπάγεται παρά μόνο στους περιορισμούς του νόμου που αποτελούν αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για το καλό της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης ή για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών μεταξύ των ατόμων» (Άρθρο 8 παρ. α.).

Επιπροσθέτως, με βάση τη «Διεθνή Σύμβαση Εργασίας περί Συνδικαλιστικής Ελευθερίας και Προστασίας του Συνδικαλιστικού Δικαιώματος» *«οι εργαζόμενοι δικαιούνται άνευ οιασδήποτε διακρίσεως να συνιστούν οργανώσεις της εκλογής τους και να καθίστανται μέλη των οργανώσεων αυτών υπό μόνο τον όρο να συμμορφώνονται με καταστατικά των εν λόγω οργανώσεων»* (Άρθρο 2). Το δικαίωμα αυτό διασφαλίζεται και στο άρθρο 98, το οποίο αναφέρεται στην εφαρμογή των αρχών του δικαιώματος οργάνωσης και συλλογικής διαπραγματεύσεως. Οι συμβάσεις αυτές που αναφέρονται

στα όρια και στα δικαιώματα των εργαζομένων αφορούν όλους τους εργαζόμενους χωρίς εξαιρέσεις, συμπεριλαμβανομένων και των μεταναστών (Schabas, 2015).

Η «Διεθνής Οργάνωση Εργασίας», μέσα από την «Επιτροπή για τη Συνδικαλιστική Ελευθερία» που διαθέτει, αναφέρει ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις αφορούν όλους τους μετανάστες εργαζόμενους, οι οποίοι πρέπει να συμμετέχουν στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και μάλιστα σε διοικητικές θέσεις. Με βάση τις ισχύουσες δεσμεύσεις στην Ελλάδα, οι μετανάστες εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να ασκήσουν το συνδικαλιστικό δικαίωμά τους ιδρύοντας συνδικάτα και συνδικαλιστικές οργανώσεις και συμμετέχοντας ως μέλη σε αυτά, έχοντας το δικαίωμα του «εκλέγειν και εκλέγεσθαι» (Schabas, 2015).

Μέσα από τα παραπάνω, προκύπτει ότι το εργατικό δίκαιο έχει ρυθμίσει οι οποίες προστατεύουν και καλύπτουν τους εργαζόμενους μετανάστες, αντιμετωπίζοντάς τους ισότιμα με τους πολίτες της χώρας. Οι νόμιμοι μετανάστες πρέπει, λοιπόν, να απολαμβάνουν τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως και οι υπόλοιποι πολίτες (Καρακατσάνης & Γαρδίκας, 1995). Με βάση το άρθρο 17.1 της «Σύμβασης της Γενεύης» *«τα συμβαλλόμενα κράτη θα επιφυλάσσουν εις πάντα πρόσφυγα, νομίμως διαμένοντα επί του εδάφους αυτών, την ευνοϊκότεραν, υπό τας αυτάς συνθήκας, επιφυλασσομένην εις τους υπηκόους αλλοδαπού Κράτους μεταχείρισιν όσον αφορά την άσκησιν μισθωτής επαγγελματικής απασχολήσεως»*. Έτσι, προκύπτει ότι το διεθνές δίκαιο προστατεύει τους νόμιμους μετανάστες σε κάθε επίπεδο εργασιακής απασχόλησης.

Ωστόσο, οι μετανάστες ως ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα ενδέχεται να γίνουν θύματα της καταναγκαστικής εργασίας ή να αντιμετωπιστούν κατώτερα κατά τη διαδικασία εύρεσης εργασίας ή κατά την τέλεσή της. Έτσι, οι απαιτήσεις ως προς το δικαίωμα εργασίας που επιβάλλονται σε όλα τα κράτη είναι σημαντικές για τους μετανάστες και τις οικογένειές τους. Με βάση το «Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», το οποίο έχει ερμηνεύσει τον ορισμό της ΔΟΕ, ένα άτομο *«που εισέρχεται σε ένα κράτος και αναλαμβάνει σχέση εργασίας, αποκτά τα εργασιακά ανθρώπινα δικαιώματά του στο κράτος απασχόλησης, ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό του καθεστώς, διότι ο σεβασμός και η εγγύηση της απόλαυσης και άσκησης αυτών των δικαιωμάτων δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία διάκριση»* (Ρούκουνας, 1995).

Παρ' όλα αυτά, οι εγγυήσεις πρέπει να λαμβάνουν υπόψη και όσους διαμένουν στη χώρα και εργάζονται, αλλά δεν είναι νόμιμοι εξαιτίας διαφόρων συνθηκών.

Συγκεκριμένα, πολλοί μετανάστες δε διαθέτουν νόμιμα έγγραφα ή πιστοποιητικά, ενώ συχνά καλούνται να αντιμετωπίσουν μια αργή γραφειοκρατία, η οποία καθυστερεί ακόμη περισσότερο την ένταξή τους στη χώρα. Η νομιμοποίησή τους συνεπώς αργεί και τα δικαιώματά τους για εργασία και απασχόληση παραγκωνίζονται. Μέχρι τη νομιμοποίησή τους υφίστανται διαφόρους περιορισμούς ως προς την εργασία, τις συνθήκες απασχόλησής τους και τις σχέσεις τους με τον εργοδότη, ενώ όταν νομιμοποιούνται προσωρινά, δεν καλύπτονται επαρκώς οι ανάγκες τους ως προς την εργασία. Επιπλέον, συχνά η προστασία τους είναι ανεπαρκής και η παραβίαση των δικαιωμάτων τους στην εργασία αρκετά συχνή (Σιταρόπουλος, 2004).

Η μεταναστευτική πολιτική σε εθνικό επίπεδο ειδικά στον τομέα της εργασίας και απασχόλησης είναι περιορισμένη, αφού κάθε φορά σχετίζεται με τα όρια των πολιτικών που την ασκούν. Έτσι, είναι αναγκαίες οι παρεμβάσεις των μεταναστευτικών πολιτικών σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, ξεπερνώντας τα όρια του εθνικού κράτους. Η προστασία των εργαζομένων μεταναστών είναι αναγκαία, αφού αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας και των εργασιακών σχέσεων, προκειμένου να κατασταλεί κάθε μορφή ρατσισμού και περιθωριοποίησης καθώς και να αποφευχθούν περιστατικά παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Βλαστός, 1988).

1.3. Η αρχή της ίσης μεταχείρισης

Η «αρχή της ίσης μεταχείρισης» είναι μια από τις βασικότερες αρχές του εργατικού δικαίου και διακρίνεται στη «γενική αρχή της ισότητας» (άρθρο 4 παράγρ. 1), στην «αρχή της ισότητας των φύλων» και στην «αρχή της ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία», οι οποίες έχουν κατοχυρωθεί συνταγματικά (άρθρο 4 παράγρ. 2, άρθρο 22 παράγρ. 1.). Η αρχή αυτή καθιερώθηκε το 1931 και επεξεργάστηκε πολλές φορές από τη νομολογία κατά τη διάρκεια των χρόνων μέχρι να καθιερωθεί με τη σημερινή της μορφή. Προέκυψε επειδή ο εργοδότης ανάλογα με τον κάθε εργαζόμενο καθόριζε διαφορετικά τους όρους και της προϋποθέσεις της εργασίας. Έτσι, σε αυτό το δικαίωμα του εργοδότη να προβαίνει σε διακρίσεις ανάμεσα στους εργαζομένους, η «αρχή της ίσης μεταχείρισης» έθεσε περιορισμούς. Ο εργοδότης, δηλαδή, έχει το δικαίωμα να παίρνει πρωτοβουλίες για να αποφασίζει για τις «οικειοθελείς παροχές» που επιθυμεί να δώσει στους εργαζομένους και να καθορίζει τους όρους χορήγησης,

αλλά δεν έχει το δικαίωμα να το κάνει με τρόπο αυθαίρετο. Η ιδιαίτερη φροντίδα ή μεταχείριση των εργαζομένων πρέπει να γίνεται μόνο όταν υπάρχει σοβαρός λόγος, ο οποίος αναφέρεται στην «αρχή της ίσης μεταχείρισης» (Βλαστός, 1988).

Μέσα από την αρχή αυτή απαγορεύεται στον εργοδότη να φέρεται αυθαίρετα στους εργαζομένους ή να αποκλείει έναν ή περισσότερους εργαζομένους με μη αντικειμενικά κριτήρια, ενώ τον υποχρεώνει για ίση μεταχείριση των εργαζομένων ως προς τις αποδοχές τους, τις προαγωγές, τις συνθήκες εργασίας, τους όρους και τις απαιτήσεις. Επίσης, χωρίς εξαιρέσεις, προωθείται η ίση μεταχείριση όλων των ατόμων στην ίδια έννομη σχέση, χωρίς όμως να σημαίνει ότι ο εργοδότης δεν μπορεί να επιβραβεύσει την εργασία των εργαζομένων του (Ζερδελής, 2021).

Η «αρχή της ίσης μεταχείρισης» σχετίζεται με την «αρχή της ισότητας», αφού και οι δύο αρχές αναφέρουν ότι μεταξύ όμοιων πραγμάτων πρέπει να υπάρχει ισότητα. Ωστόσο, η «αρχή της ίσης μεταχείρισης» δεν σχετίζεται με τη στάση που έχει ο εργοδότης προς τον εργαζόμενο του, αλλά αφορά τη σχέση του κάθε εργαζόμενου με τους συναδέλφους του, προκειμένου να είναι ίσοι ως προς τη μεταχείρισή τους. Η αξίωση προς την ίση μεταχείριση δεν σχετίζεται με το αν ο εργαζόμενος προσφέρει άμεσα κάτι στον εργοδότη, αλλά από το αν ο εργοδότης ξεχώρισε κάποιον εργαζόμενο σε σχέση με μια παροχή και σε σύγκριση με τους άλλους εργαζομένους του, με την προϋπόθεση όμως ότι όλοι βρίσκονται σε όμοιες συνθήκες (Ζερδελής, 2021).

Η αξίωση αυτή δεν σχετίζεται μεμονωμένα με τον εργαζόμενο αυτό, αλλά με την παράλειψη του εργοδότη, ο οποίος δεν αντιμετωπίζει ισότιμα όλους τους εργαζομένους. Ο εργοδότης είναι υποχρεωμένος να μεταχειρίζεται με ισότητα τους εργαζομένους με βάση την «αρχή της καλής πίστης» (ΑΚ 288). Αυτή η αρχή αφορά στον τρόπο που μεταχειρίζεται ο εργοδότης τους εργαζόμενους που βρίσκονται σε όμοια κατάσταση επιβάλλοντας μια έννομη σχέση μεταξύ των μελών. Τα μέλη πρέπει να ενεργούν με βάση ορισμένες αξίες, όπως η δικαιοσύνη, η εμπιστοσύνη, η ευθύτητα και η εντιμότητα. Με την άνιση μεταχείριση ο εργοδότης παραβιάζει αυτή την αρχή, αφού μεταχειρίζεται δυσμενέστερα έναν εργαζόμενο σε σχέση με άλλους που βρίσκονται στην ίδια θέση και συνθήκη με αυτόν (Βλαστός, 1988).

Ο αποκλεισμός ενός εργαζόμενου από κάποια ρύθμιση του εργοδότη, χωρίς να έχει συντρέξει κάποιος δικαιολογημένος και σοβαρός λόγος, προσβάλλει την προσωπικότητά του. Ο σεβασμός στην προσωπικότητα των εργαζομένων και η αποφυγή των καταστάσεων που προσβάλλουν την αξιοπρέπειά τους αφορούν την έννοια της καλής πίστης (Βλαστός, 1988). Η νομολογία ορίζει ότι «πάντες οι

εργαζόμενοι, ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διακρίσεως, δικαιούνται ίσης αμοιβής δι' ίσης αξίας παρεχόμενης εργασίας» (άρθρο 288 ΑΚ). Μέσα από αυτή γίνεται κατανοητό ότι η ισότητα αφορά όλους τους εργαζομένους που προσφέρουν ίση εργασία στον εργοδότη.

Με βάση αυτή τη διάταξη προκύπτει ότι ο αποδέκτης δεν είναι μόνο ο νομοθέτης αλλά και ο εργοδότης: *«από την αρχή αυτή που καθιερώνει, δεν δεσμεύεται μόνο ο νομοθέτης ως προς την ίση σε σχέση με την αμοιβή μεταχείριση των υπό τις αυτές εν γένει συνθήκες εργαζομένων αλλά συνάγεται συγχρόνως και κανόνα δημόσιας τάξεως, με τον οποίο παρέχεται απευθείας στον εργαζόμενο το δικαίωμα να αξιώσει από τον εργοδότη του την οικειοθελή παροχή που αυτός καταβάλλει σε άλλο μισθωτό του, ο οποίος ανήκει στην αυτή κατηγορία και παρέχει τις ίδιες, υπό τις αυτές συνθήκες, υπηρεσίες, ανεξάρτητα από το χρόνο προσλήψεώς του» (άρθρο 22 παράγρ 1).*

Επιπροσθέτως, βασική αρχή για το εργατικό δίκαιο είναι και η «αρχή της ισότητας των φύλων» στην απασχόληση και την εργασία. Στην Ελλάδα, η αρχή αυτή στηρίζεται στο άρθρο 4 παρ. 2 του Συντάγματος και των άρθρων 22 και 116. Με βάση το άρθρο 4 παραγρ. 2 *«Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις».* Η ισότητα των δύο φύλων στην εργασία απαγορεύει αυθαίρετες πράξεις του εργοδότη προς τους εργαζομένους που αφορούν το φύλο, αφού δεν επιτρέπεται καμία διάκριση υπέρ του ενός μόνο φύλου. Ως προς την αμοιβή δεν επιτρέπονται διακρίσεις με βάση το φύλο, ενώ επίσης ο εργοδότης δεν έχει το δικαίωμα να προβαίνει σε διακρίσεις με βάση το φύλο του εργαζομένου κατά τις προσλήψεις. Με βάση τον Ν. 3488/ 2006 και την *«εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσων αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και τις συνθήκες εργασίας και άλλες διατάξεις»*, ορίζεται ότι σκοπός δεν είναι να αντιμετωπιστούν οι διακρίσεις, αλλά να υπάρξει ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης. Ο νόμος αυτός αφορά όλους τους ενδιαφερόμενους για απασχόληση, ανεξάρτητα από το είδος της επιχείρησης, αρκεί να υπάρχει σχέση εργασίας. Επίσης, εισάγει τις έννοιες και τους ορισμούς της «διάκρισης», της «παρενόχλησης» και της «σεξουαλικής παρενόχλησης» συμπληρώνοντας τον προηγούμενο σχετικό νόμο (Κώδικας Νομικού Βήματος, 2006).

Έτσι, στον συγκεκριμένο νόμο διευκρινίζεται ότι η «διάκριση» αφορά το πρόσωπο που έχει δεχθεί λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ή αδικία σε σχέση με ένα άλλο πρόσωπο και βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Η «παρενόχληση» αφορά μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά, η οποία παραβιάζει τα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια

ενός προσώπου, ενώ τέλος, η «σεξουαλική παρενόχληση» αφορά οποιαδήποτε ανεπιθύμητη συμπεριφορά με σεξουαλικό χαρακτήρα προσβάλλει την αξιοπρέπεια ενός προσώπου (Κώδικας Νομικού Βήματος, 2006).

Κάθε διάκριση εις βάρος κάποιου ατόμου με βάση το φύλο του απαγορεύεται. Φυσικά αποτελεί εξαίρεση η λήψη μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών ή την προστασία των γυναικών όταν δέχονται άνιση μεταχείριση. Συγκεκριμένα, παρέχεται περισσότερη προστασία στις γυναίκες κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης και της μητρότητας, ενώ απαγορεύεται η εκμετάλλευσή της σε ζητήματα που αφορούν την οικογενειακή της κατάσταση σε σχέση με την επαγγελματική της πορεία (Ζερδελής, 2021).

Τέλος, κατοχυρώνεται η «αρχή της ίσης αμοιβής» για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας με τους Ν. 3488/ 2006 και 1483/ 84. Η ίσης αξίας εργασία αφορά την εργασία που παρέχουν οι εργαζόμενοι κάτω από τους ίδιους όρους και συνθήκες. Η αμοιβή εκτός από τον μισθό, αφορά και κάθε παροχή που καταβάλλεται από τον εργοδότη σε σχέση με την απασχόληση των εργαζομένων, χωρίς να έχει σημασία αν η παροχή αυτή προβλέπεται από τον νόμο ή αν είναι οικειοθελής. Όταν ο εργοδότης χορηγεί κάποια επιδόματα ή προσαυξήσεις σε ορισμένους εργαζόμενους συγκεκριμένης κατηγορίας, είναι υποχρεωμένος να χορηγήσει και στους άλλους εργαζόμενους της ίδιας κατηγορίας αυτές τις παροχές. Όταν όμως οι παροχές παρέχονται με αντικειμενικά κριτήρια και είναι διαφορετικές σε εργαζόμενους που προσφέρουν περισσότερη εργασία από τους υπόλοιπους, δεν παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης. Ο καθορισμός των αμοιβών θα πρέπει να γίνεται με βάση κοινά κριτήρια και για τα δύο φύλα, χωρίς διακρίσεις (Κώδικας Νομικού Βήματος, 2006).

Επιπροσθέτως, με τον Ν. 59(I)/ 2004 προβλέπεται ότι απαγορεύεται κάθε διάκριση εξαιτίας της φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής σε όλους τους τομείς που αφορούν την κοινωνική προστασία, όπως ασφάλιση, περίθαλψη, εκπαίδευση, εργασία και στέγαση καθώς και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που είναι διαθέσιμα στους πολίτες της χώρας (Ν. 59(I)/2004). Επιπλέον, ο «Συνήγορος του Πολίτη» μέσα από το έργο του έχει συνεισφέρει σημαντικά στην προώθηση της «αρχής της ίσης μεταχείρισης», αφού παρεμβαίνει σε περιστατικά αυθαιρεσίας λειτουργώντας ως εθνικός μηχανισμός, με σκοπό, μεταξύ άλλων, να καταστείλει οποιαδήποτε παράνομη συμπεριφορά που διενεργείται *«με ρατσιστικό κίνητρο ή η οποία ενέχει άλλου είδους διακριτική μεταχείριση λόγω χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος εθνικής ή εθνοτικής*

καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου» (Ν.4443/2016).

Με βάση τα παραπάνω, η εργασία αναδεικνύεται ως μια βασική ανάγκη των πολιτών όχι μόνο για βιοπορισμό, αλλά και για την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Αποτελεί έναν βασικό λόγο ένταξης και αποδοχής του ατόμου στην κοινωνία, ενώ η στέρησή της οδηγεί στην περιθωριοποίηση. Συγκεκριμένα, η ανεργία ή ο αποκλεισμός ατόμων από την εργασία για διάφορους παράγοντες, τα οδηγεί σε ένα χαμηλό βιοτικό επίπεδο και σε δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, αφού στερεί το δικαίωμά τους στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό τομέα της χώρας (Οικονόμου & Φερόνας, 2006).

Σύμφωνα με τον Beck (2005) «...η αγορά εργασίας κατανέμει ουσιαστικές ευκαιρίες ζωής, που διακλαδώνονται σε όλη την κοινωνία. Η εργασία δεν είναι απλώς εργασία. Η εργασία είναι κάτι που μας ενσωματώνει στην κοινωνία. Μας δίνει μια επαγγελματική θέση και μια ταξική θέση. Καθορίζει μεγάλο μέρος των καταναλωτικών επιλογών μας: Πως ντυνόμαστε, τι τρώμε, πως ενεργούμε, τι ψηφίζουμε. Οι δουλειές μας και τα επαγγέλματα μας καθορίζουν τις δυνατότητές μας για ασφάλεια και συμμετοχή ή την έλλειψή τους. Το πως ζούμε εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το τι κάνουμε για να κερδίσουμε τα προς το ζην» (Beck, 2005).

1.4. Η έννοια της καταναγκαστικής εργασίας

Όπως ανωτέρω αναπτύχθηκε, οι μετανάστες αποτελούν μια ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα, η οποία πολλές φορές δεν έχει το δικαίωμα να εργαστεί νόμιμα, αφού δε διαθέτει τα απαραίτητα έγγραφα ή καθυστερεί πολύ η νομιμοποίησή της, εξαιτίας της αργής γραφειοκρατίας. Το αποτέλεσμα είναι πολλοί μετανάστες να μετατρέπονται σε θύματα εργασιακής εκμετάλλευσης, δουλείας ή καταναγκαστικής εργασίας (Σιταρόπουλος, 2004).

Με βάση τη «Διεθνή Σύμβαση κατά της Δουλείας» η δουλεία αφορά την «κατάσταση ενός ατόμου υποκειμένου εις τας περί δικαίου της ιδιοκτησίας αρχάς ή τινάς εξ' αυτών», ενώ το δουλεμπόριο «περιλαμβάνει όλες τις πράξεις που σχετίζονται με τη σύλληψη, απόκτηση ή διάθεση ενός ατόμου με σκοπό να υπαχθεί σε δουλεία», «...όλες τις πράξεις που σχετίζονται με την πρόσκτηση ενός δούλου με σκοπό τη μεταπώληση ή ανταλλαγή του» και «...όλες τις πράξεις παραχώρησης ενός κεκτημένου δούλου μέσω

πώλησης ή ανταλλαγής και γενικά κάθε πράξη εμπορίας ή μεταφοράς σκλάβων» (άρθρο 1 παρ. 2).

Ως εξαναγκαστική εργασία με βάση τη «Σύμβαση για την Εξαναγκαστική ή Υποχρεωτική Εργασία» ορίζεται «κάθε εργασία ή υπηρεσία, την οποία αναγκάζεται κάποιος να αναλάβει υπό την απειλή κυρώσεων και για την οποία δεν προσφέρθηκε εθελοντικά» (άρθρο 2 παρ. 1). Σε αυτή τη Σύμβαση, το 2014 προστέθηκε σχετικό Πρωτόκολλο, το οποίο, μεταξύ άλλων, αναφέρει ότι όλα τα κράτη οφείλουν να φροντίσουν για την εκπαίδευση και την ενημέρωση των ατόμων, ειδικά όσων ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, προκειμένου να προστατευθούν από το να γίνουν θύματα εμπορίας ή εργασίας, ενώ τονίζεται ειδικά η προστασία που πρέπει να λαμβάνουν οι μετανάστες, για να αντιμετωπίσουν καταχρηστικές ή παράνομες συμπεριφορές στο περιβάλλον εργασίας τους. Είναι σημαντικό να εφαρμόζονται αποτελεσματικά μέτρα με σκοπό την προστασία των ατόμων και την αποκατάσταση των θυμάτων καταναγκαστικής εργασίας. Επιπροσθέτως, καθοριστικός είναι και ο ρόλος των Συμβάσεων για τη «Μετανάστευση και Εργασία» υπ' αριθμό 97 και υπ' αριθμό 143. Οι συγκεκριμένες Συμβάσεις αναφέρουν χρήσιμες οδηγίες για τους μετανάστες και τις συνθήκες εργασίας και απασχόλησής τους (Scarpa, 2008; International Labour Organization, 2014).

Σύμφωνα με το «Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» η καταναγκαστική εργασία ορίζεται ως «πάσα εργασία ή υπηρεσία απαιτούμενη παρά άτομου επ' απειλή οιασδήποτε ποινής και δι' ην το εν λόγω άτομον δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει» και απαγορεύεται απόλυτα (ΔΔΑΔ, 2006), ενώ στο «Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο» η καταναγκαστική εργασία σχετίζεται με «τον έλεγχο των κινήσεων ενός ατόμου, τον έλεγχο του φυσικού του περιβάλλοντος, τον ψυχολογικό έλεγχο, τα μέτρα που λαμβάνονται για να αποτρέψουν ή να δυσχεράνουν την απόδραση, την άσκηση βίας, την απειλή βίας ή εξαναγκασμού, τη διάρκεια, τη διεκδίκηση της αποκλειστικότητας, τη βάνανυση μεταχείριση και την κακοποίηση, τον έλεγχο της σεξουαλικότητας και την αναγκαστική εργασία» (International Commission of Jurists, 2014).

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθούν η «Διακήρυξη των Θεμελιωδών Αρχών και Δικαιωμάτων στην Εργασία» και η «Διακήρυξη για την Κοινωνική Δικαιοσύνη για μια Δίκαιη Παγκοσμιοποίηση». Μέσα από αυτές τα κράτη – μέλη δεσμεύονται να προάγουν αρχές που αφορούν τα θεμελιώδη δικαιώματα με στόχο την εξάλειψη κάθε μορφής καταναγκαστικής εργασίας και διάκρισης στην εργασία. Μέσα από αυτές τις Διακηρύξεις τέθηκε στο επίκεντρο η εργασιακή αξιοπρέπεια, η οποία πρέπει να

αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των κοινωνικών δικαιωμάτων (International Labour Organization, 1998, 2008).

Στον «Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων» της ΕΕ αναφέρεται ρητά ότι «*κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία*», ενώ απαγορεύεται απολύτως η εμπορία ανθρώπων. Παράλληλα, η απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας αναφέρεται και σε άλλα άρθρα, όπως στο άρθρο 1.2 του «αναθεωρημένου ΕΚΧ», δηλώνοντας πως οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να εξασφαλίσουν τη διαβίωσή τους με εργασία που αναλαμβάνουν ελεύθερα, ενώ αναφέρεται ρητά και στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ η απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων (International Commission of Jurists, 2014).

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτει ότι στο διεθνές δίκαιο η απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας αναγνωρίζεται ως «*jus cogens*», αφού συνδέεται στενά με την προστασία βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση, ενώ η ΕΣΔΑ τονίζει ότι η «αναγκαστική εργασία» έχει αναγνωριστεί ως είδος εκμετάλλευσης που σχετίζεται με την εμπορία ανθρώπων. Συνεπώς, για να χαρακτηριστεί μια εργασία ως «καταναγκαστική» πρέπει να υπάρχει οποιαδήποτε μορφή σωματικού ή ψυχικού καταναγκασμού, όπως επίσης και να παραμερίζεται η θέληση του ατόμου (ΕυρΔΔΑ, 2010).

Η απαγόρευση της εμπορίας, της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας προκύπτει μέσα από τη λήψη μέτρων που πρέπει να παρθούν από τους κρατικούς μηχανισμούς, με σκοπό να κατασταλεί κάθε μορφή αντίστοιχης συμπεριφοράς και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα κράτη έχουν την υποχρέωση να προστατεύσουν κάθε άτομο από την καταναγκαστική εργασία και να διασφαλίσουν ότι δεν θα γίνει θύμα εκμετάλλευσης ή εμπορίας και ούτε θα αναγκαστεί παρά τη θέλησή του σε εργασία (ΕυρΔΔΑ, 2010). Το διεθνές δίκαιο αλλά και η εσωτερική νομοθεσία των κρατών οφείλουν να διασφαλίζουν την υγεία των πολιτών και ιδιαίτερα των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων. Παράλληλα, είναι σημαντικό μέσα από τα κατάλληλα μέτρα να προωθείται η «ίση μεταχείριση» και να απαγορεύεται κάθε μορφή διάκρισης, η οποία καταπατά τα δικαιώματα των πολιτών και λειτουργεί εις βάρος της αξιοπρέπειάς τους (Χρυσόγονος, 2006).

Κεφάλαιο 2: Μεθοδολογία της έρευνας

2.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναφερθεί στη νομολογιακή πορεία της υπόθεσης της Μανωλάδας, για την οποία, όπως αναφέρθηκε, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) προχώρησε σε μία «*lato sensu*» ερμηνεία του «αδικήματος της εμπορίας», με σκοπό να συμπεριλάβει σε αυτή και την «εργασιακή εκμετάλλευση». Με αφορμή τα στοιχεία του ΕΔΔΑ σε αυτή την υπόθεση, διαφάνηκε ότι η καταναγκαστική εργασία συνιστά την πιο ακραία μορφή εκμετάλλευσης εργασίας μαζί με την εμπορία ανθρώπων. Η απόφαση του ΕΔΔΑ εξέθεσε την Ελλάδα, τονίζοντας πως το δικό της σύστημα δικαιοσύνης δεν ανταποκρίθηκε στον ρόλο του. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα κλήθηκε να πληρώσει αποζημίωση ύψους 676.363 ευρώ προς τους «νικητές διαδίκους», οι οποίοι ήταν μετανάστες εργάτες που διέμεναν προσωρινά στην χώρα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει η υπόθεση ως προς την Απόφαση του Μεικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Πατρών, καθώς ήταν αθωωτική για τους εργοδότες ως προς την κατηγορία εμπορίας ανθρώπων.

Ο σκοπός αποτελεί τον βασικό κορμό για μία εργασία, αφού αφορά στη κεντρική έννοια και την οριοθέτησή της. Με βάση αυτόν, πραγματοποιείται η αντίστοιχη έρευνα και τίθενται τα ερευνητικά ερωτήματα καθώς και η μεθοδολογία που θα επιλεγεί για τη διεξαγωγή της (Cohen, Manion, & Morrison, 2018). Μετά τον καθορισμό του σκοπού, σχεδιάζονται συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και αναζητούνται οι κατάλληλες πηγές που συνθέτουν το υλικό, πάνω στο οποίο θα βασιστεί η εργασία. Η βιβλιογραφία που αξιοποιείται έχει στόχο να προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για το θέμα, ενώ η σύνθεση της εργασίας αποσκοπεί σε μία εκ νέου ερμηνεία μέσα από μια διαφορετική οπτική, προσθέτοντας κάτι καινούριο στην ήδη υπάρχουσα γνώση. (Creswell, 2016).

Τα ερευνητικά ερωτήματα εξειδικεύουν περισσότερο το θέμα της εργασίας και προκύπτουν μέσα από τις πηγές που έχουν συλλεχθεί. Κρίνονται σημαντικά για τον σχεδιασμό της έρευνας, ανεξάρτητα από το είδος της, αφού με βάση αυτά καθορίζεται η πορεία της, συλλέγονται και κατηγοριοποιούνται οι πηγές και προκύπτουν βασικά συμπεράσματα (Creswell, 2016). Στόχος των ερωτημάτων είναι να προσδώσουν

εξειδίκευση στον σκοπό της έρευνας και στη θεματική που μελετάται, δίνοντας περισσότερες πληροφορίες γι' αυτήν και καθιστώντας το θέμα πιο κατανοητό. Τα ερευνητικά ερωτήματα συνήθως είναι περισσότερα από ένα, ενώ πρέπει να είναι δοσμένα με σαφήνεια, ακρίβεια και να προσδιορίζονται από την αρχή, προκειμένου με βάση αυτά να επιλεγεί η κατάλληλη μεθοδολογία. Επίσης, πρέπει να «απαντώνται» με την ολοκλήρωση της εργασίας, ώστε να έχουν επιτύχει τον σκοπό τους και να έχουν οδηγήσει σε ασφαλή και χρήσιμα συμπεράσματα (Cohen, Manion, & Morrison, 2018).

Με βάση τα παραπάνω κι όσον αφορά στον σκοπό της εργασίας που έχει τεθεί για την επίτευξή της, σχεδιάστηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας, με βάση τα οποία θα αναζητηθεί και η κατάλληλη βιβλιογραφία-πηγές. Συνεπώς, τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

- 1) Πώς ορίζεται η έννοια της καταναγκαστικής εργασίας;
- 2) Ποιες είναι οι δικαστικές αποφάσεις που καθόρισαν την υπόθεση της Μανωλάδας;
- 3) Ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα σχετικά με τη μεταναστευτική εργασία;

Οι πηγές που αξιοποιήθηκαν για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων προέκυψαν τόσο από τον διεθνή όσο κι από τον εθνικό χώρο και αξιοποιήθηκαν λεπτομερώς, με σκοπό να απαντηθούν τα ερωτήματα που έχουν τεθεί και να προκύψουν βασικά συμπεράσματα για το ζήτημα της καταναγκαστικής εργασίας και τη νομολογιακή πορεία της υπόθεσης της Μανωλάδας.

2.2. Ερευνητική μέθοδος

Η μεθοδολογία της έρευνας αφορά στη διαδικασία διεξαγωγής της ερευνητικής διαδικασίας σε σχέση με την προσέγγιση, τις πρακτικές, τις μεθόδους, τις στρατηγικές και τα μέσα που θα επιλέξει ο ερευνητής, προκειμένου να προσεγγίσει το θέμα επαρκώς και με λεπτομέρεια (Παρασκευόπουλος, 1993). Μια ολοκληρωμένη έρευνα διακρίνεται για τον σκοπό της, τα ερευνητικά ερωτήματα, τα αποτελέσματα, τα εργαλεία συλλογής, τα δεδομένα και τα συμπεράσματά της, ενώ είναι εξίσου σημαντικό και το είδος της μεθόδου που θα επιλέξει ο ερευνητής (Δημητρόπουλος, 2004).

Η έρευνα αφορά τρεις φάσεις υλοποίησης. Η πρώτη φάση καλείται «προπαρασκευαστική», η δεύτερη «εκτελεστική» και η τρίτη «κοινοποίηση των αποτελεσμάτων». Κατά την πρώτη φάση γίνεται η επιλογή και διατύπωση του ερευνητικού προβλήματος, ενώ επίσης καθορίζεται η ερευνητική διαδικασία και σχεδιάζονται τα βήματα εκτέλεσής της. Στη δεύτερη φάση συγκεντρώνονται και ερμηνεύονται όλες οι πηγές που έχουν συλλεχθεί, ενώ στο τελευταίο στάδιο, δηλαδή στην τρίτη φάση, ανακοινώνονται τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα που προέκυψαν. Το θέμα της έρευνας επιλέγεται με βάση τα ενδιαφέροντα και τα προσωπικά κίνητρα του ερευνητή, αλλά εξίσου σημαντική είναι και η πρωτοτυπία του θέματος, η χρησιμότητά του και η αναγκαιότητά του. Παράλληλα, είναι σημαντικό να μπορεί να αξιολογηθεί και να εξεταστεί μέσα από τη μέθοδο και το υλικό που επιλέγεται για τη διεξαγωγή του (Cohen, Manion, & Morrison, 2018; Creswell, 2016; Δαρβίρη, 2009). Ειδικότερα, ο λόγος για τον οποίο προσωπικά επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα είναι ότι μου είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον από την πρώτη φορά που το είχα ακούσει στις ειδήσεις και στην συνέχεια όταν έγινε μία αναφορά στην σχολή που σπούδασα, την Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έτσι, σκέφτηκα να συνδυάσω τις νομικές σπουδές με την παρούσα εργασία.

Για την παρούσα εργασία κρίθηκε ως χρησιμότερη η «συστηματική ανασκόπηση». Με βάση αυτή, αναζητούνται οι σημαντικότερες πηγές και η κατάλληλη βιβλιογραφία, παρουσιάζονται αναλυτικά τα δεδομένα και εξάγονται συμπεράσματα. Η συγκεκριμένη μορφή ανασκόπησης αποτελεί ένα σημαντικό μέσο που ενισχύει την αντικειμενική καταγραφή των δεδομένων, δίνει τη δυνατότητα προσέγγισης της βιβλιογραφίας με λεπτομέρεια, ανάλυσης με κριτικό τρόπο των αποτελεσμάτων, αποσαφήνισης των επιμέρους ζητημάτων και παρουσίασης μελλοντικών προτάσεων για άλλες έρευνες. Αφορά μία μέθοδο ανασκόπησης με βάση την οποία, αφού συλλεχθεί το απαραίτητο υλικό, ελέγχεται και αναλύεται λεπτομερώς. Στόχος είναι να παρουσιαστεί η βιβλιογραφία με περιληπτικό τρόπο και να αξιολογηθεί κριτικά, προσφέροντας μια σφαιρική οπτική για το ζήτημα που μελετάται, ώστε να δοθούν όλες οι λεπτομέρειες. Βασικά χαρακτηριστικά της «συστηματικής ανασκόπησης» είναι η ταχύτητά της καθώς και το χαμηλό κόστος υλοποίησής της σε σχέση με τον χρόνο και το κόστος μιας εκ νέου έρευνας. Επίσης, αυτή η μέθοδος χαρακτηρίζεται από ουδετερότητα, τυποποίηση, συστηματικότητα και οργάνωση ως προς τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται, ενώ η κριτική σκέψη είναι εξίσου σημαντική, αφού σύμφωνα με αυτή

επιλέγονται οι σωστές πηγές βιβλιογραφίας. Συγκεκριμένα, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας γίνεται προσπάθεια να περιοριστούν όσα δεδομένα δεν συνάδουν με το θέμα και να επιλεχθούν μόνο όσα θα το αναδείξουν. Η ολοκλήρωση της συστηματικής ανασκόπησης αφορά κάποια συγκεκριμένα στάδια, όπως είναι το στάδιο της σύνοψης, της ταξινόμησης, της ομαδοποίησης, της σύγκρισης και τέλος, της σύνθεσης. Ο σχεδιασμός της «συστηματικής ανασκόπησης» υλοποιείται, αφού πρώτα διατυπωθούν ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα και προσδιοριστούν τα κριτήρια με βάση τα οποία θα επιλεχθούν οι πηγές, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται και αναλύονται όλα τα δεδομένα. Τα κριτήρια που ορίζονται πρέπει να σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα και να καθορίζονται εκ των προτέρων (Ιωσηφίδης, 2008; Jesson, Matheson, & Lacey, 2011; Παπαγεωργίου, 1998).

Η αναζήτηση της κατάλληλης βιβλιογραφίας αποτελεί μια σημαντική διαδικασία και πρέπει να γίνεται προσεκτικά, δεδομένου ότι τα συμπεράσματα της έρευνας σχετίζονται με τη συνάφεια, την επάρκεια, την αξιοπιστία και εγκυρότητα των πηγών. Μετά την επιλογή του κατάλληλου υλικού, οι πηγές διαχωρίζονται, ταξινομούνται και αναλύονται με βάση την προέλευσή τους, τον συγγραφέα, τη χρονολογία και τη θεματική. Κατά την ανάλυση των πηγών επιλέγονται τα κυριότερα σημεία τους και επισημαίνονται όσα είναι πιο σημαντικά και απαραίτητα για το θέμα που εξετάζεται. Συνεπώς, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είναι σημαντικό να χαρακτηρίζεται από αξιόπιστο και έγκυρο υλικό, το οποίο προέρχεται από πηγές που έχουν δημοσιευτεί σε έγκυρες ηλεκτρονικές πηγές, επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά, βιβλία, συνέδρια κ.α., τα οποία έχουν ελεγχτεί για την εγκυρότητά τους (Jesson, Matheson, & Lacey, 2011; Cohen, Manion, & Morrison, 2018).

Στην παρούσα εργασία αναζητήθηκαν πηγές κατάλληλες για τις ανάγκες του συγκεκριμένου θέματος με βάση το περιεχόμενό τους. Για την αναζήτηση αυτή χρησιμοποιήθηκαν μεγάλες διαδικτυακές πύλες, πλατφόρμες και μηχανές αναζήτησης, όπως το Google και Google Scholar, βάσεις δεδομένων Πανεπιστημίων και ψηφιακές βιβλιοθήκες, περιοδικά, βιβλία, εισηγήσεις, συνέδρια, καθώς και ιστοσελίδες με διεθνή κείμενα και συμβάσεις, δικαστικές αποφάσεις, νόμους κλπ.

2.3. Περιγραφή των γεγονότων της Μανωλάδας

Με βάση το ΕυρΔΔΑ (2015) η υπόθεση της Μανωλάδας αφορά 42 υπηκόους του Μπαγκλαντές, οι οποίοι απασχολούνταν ως εργάτες σε καλλιέργειες φράουλας στη Μανωλάδα, του νομού Ηλείας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της υπόθεσης, οι εργάτες δεν είχαν άδεια εργασίας και εργάζονταν παρ' όλα αυτά από τον Οκτώβριο του 2012 έως τον Φεβρουάριο του 2013, με σκοπό τη συλλογή φράουλας σε αγρόκτημα στη Μανωλάδα. Οι εργοδότες είχαν συμφωνήσει με τους εργάτες να τους δίνουν 22,00 ευρώ για 7ωρη εργασία και 3,00 ευρώ για κάθε ώρα υπερωρίας. Εκείνοι δούλευαν σε καθημερινή βάση από τις 7 το πρωί έως τις 7 το βράδυ, ενώ επιβλέπονταν από ένοπλους φρουρούς. Ζούσαν σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης, χωρίς πρόσβαση σε τουαλέτες ή σε πόσιμο νερό. Οι εργοδότες τους είχαν υποσχεθεί ότι θα λάβουν τους μισθούς τους εάν συνεχίσουν να εργάζονται, αλλά εκείνοι συνέχιζαν να μένουν απλήρωτοι.

Οι εργαζόμενοι τον Φεβρουάριο, τον Μάρτιο και τον Απρίλιο κατέβηκαν σε απεργίες, με σκοπό να διεκδικήσουν τα δεδουλευμένα 6 μηνών, αλλά χωρίς επιτυχία. Στις 17 Απριλίου 2013 οι εργοδότες προσέλαβαν άλλους μετανάστες από το Μπαγκλαντές κι εκείνοι φοβούμενοι ότι δεν θα πληρωθούν ζήτησαν από τους εργοδότες τους μισθούς τους. Στο αίτημά τους αυτό οι εργοδότες απάντησαν με όπλα, αφού δύο από τους ένοπλους φρουρούς τραυμάτισαν σοβαρά 8 άτομα και τουλάχιστον άλλα 20 πιο ελαφρά. Οι τραυματίες μεταφέρθηκαν στο νοσοκομείο και στη συνέχεια ανακρίθηκαν από την αστυνομία.

Κεφάλαιο 3: Οι δικαστικές αποφάσεις

3.1. Απόφαση του ΜΟΔ Πάτρας

Με βάση το Council of Europe (2017), στις 18 Απριλίου 2013, η αστυνομία συνέλαβε τους δύο εργοδότες και δύο ένοπλους επιστάτες, ενώ κατά τη διάρκεια της προανάκρισης χρησιμοποιήθηκαν διερμηνείς για την διευκόλυνση της επικοινωνίας των μερών. Στις 19 Απριλίου ο αρμόδιος εισαγγελέας Αμαλιάδας άσκησε ποινική δίωξη κατά των τεσσάρων αυτών ατόμων, οι οποίοι ήταν ύποπτοι για απόπειρα ανθρωποκτονίας και άλλα εγκλήματα μετά από το αίτημα του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για «εμπορία ανθρώπων» βάσει του άρθρου 323Α του ΠΚ. Ωστόσο, η κατηγορία αυτή μετατράπηκε σε κατηγορία βαριάς σωματικής βλάβης.

Στις 22 Απριλίου 2013, ο εισαγγελέας Αμαλιάδας ανέφερε πως 35 εργάτες που είχαν τραυματιστεί από το γεγονός, ήταν θύματα «εμπορίας ανθρώπων», γεγονός που λειτούργησε ως παράγοντας νομιμοποίησης της παραμονής των εργατών αυτών βάσει του άρθρου 12 Ν. 3064/ 2012, που αφορά «στην καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής».

Στις 8 Μαΐου 2013, άλλοι 120 εργάτες μεταξύ των οποίων βρίσκονταν 21 προσφεύγοντες, χωρίς να έχουν τραυματιστεί, ισχυρίστηκαν πως απασχολούνταν στην επιχείρηση και ζήτησαν από τον εισαγγελέα οι 4 κατηγορούμενοι να δικαστούν για «εμπορία ανθρώπων, απόπειρα ανθρωποκτονίας και αυτοδικία», αφού όπως ανέφεραν άνηκαν κι αυτοί στην ομάδα που είχε τραυματιστεί και βίωναν συνθήκες καταναγκαστικής εργασίας. Επιπλέον, επικαλέστηκαν το «Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος», το οποίο ονομάζεται «Πρωτόκολλο του Παλέρμιο» και ζήτησαν να ασκηθεί δίωξη με βάση το άρθρο 323Α του ΠΚ κατά των εργοδοτών τους. Επίσης, ανέφεραν ότι ήταν παρόντες στο γεγονός του πυροβολισμού και ζητούσαν τους μισθούς τους, αναφέροντας πως και οι ίδιοι υπήρξαν θύματα αυτής της κατάστασης.

Η αστυνομία ανέκρινε και τους 21 προσφεύγοντες, αφού αυτοί δέχθηκαν να καταχωριστούν γραπτώς οι δηλώσεις τους που έγιναν ενόρκως και να υπογράψουν σχετικά πρακτικά, τα οποία συνοδεύονταν από φωτογραφία του καθενός και κατατέθηκαν στον εισαγγελέα. Ο εισαγγελέας στις 4 Αυγούστου 2014 με τη διάταξη με αριθμό 26/ 2014 ανέφερε πως δεν κατέθεσαν όλοι οι εργάτες στην προανάκριση και

οι καταθέσεις τους δεν ανταποκρίνονται στα πραγματικά γεγονότα. Επίσης, έβγαλε σχετική απόφαση με την οποία ανέφερε ότι οι συγκεκριμένοι δεν αποτελούν θύματα, αλλιώς θα είχαν ήδη από τις 17 Απριλίου 2013 καταθέσει και δεν θα περίμεναν έως τις 8 Μαΐου 2013. Επίσης, ανέφερε ότι οι λόγοι τους δεν ήταν πειστικοί και ότι μόνο 4 από αυτούς δήλωσαν ότι είχαν τραυματιστεί και ότι κανείς δεν είχε μεταβεί στο νοσοκομείο, όπως οι προηγούμενοι 35 εργάτες. Τέλος, σύμφωνα με την απόφασή του αυτό συνέβη, επειδή οι μηνυτές έμαθαν ότι θα λάβουν άδειες παραμονής ως θύματα «εμπορίας ανθρώπων».

Στις 28 Ιανουαρίου 2015 (απόφαση αριθ. 3/ 2015), ο εισαγγελέας Πατρών απέρριψε την έφεση των 120 εργατών με υπ. αριθ. 26/ 2014, επειδή τα στοιχεία που παρουσίασαν οι εργάτες δεν ευσταθούσαν, ενώ ανέφερε πως η πρόθεσή τους ήταν να εμφανισθούν ως θύματα «εμπορίας ανθρώπων» για να λάβουν την άδεια παραμονής στη χώρα. Εν συνεχεία, οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν σε δίκη στο κακουργιοδικείο Πατρών, η οποία ξεκίνησε στις 6 Ιουνίου 2014 και ολοκληρώθηκε στις 30 Ιουλίου 2014. Οι 35 εργάτες εκπροσωπήθηκαν από τους δικηγόρους τους, οι αμοιβές των οποίων καλύφθηκαν από το «Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες» και την «Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου».

Ο εισαγγελέας υποστήριξε ότι οι εργάτες που τραυματίστηκαν στο γεγονός εργάζονταν στη χώρα χωρίς άδεια και βρίσκονταν σε συνθήκες εκμετάλλευσης και μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως θύματα εμπορίας ανθρώπων. Επίσης, ανέφερε ότι η εκμετάλλευση της εργασίας αποτελούσε τμήμα της έννοιας της εκμετάλλευσης, η οποία καθορίζεται ως μέσο διάπραξης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων μέσα από τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα. Επιπλέον, με βάση το άρθρο 4 της Σύμβασης και το άρθρο 22 του Συντάγματος, τόνισε ότι η εκμετάλλευση παραβιάζει την εργατική νομοθεσία. Ο εισαγγελέας έκρινε ότι το γεγονός αυτό αφορά μια υπερεκμετάλλευση, αφού σύμφωνα με αυτή οι εργάτες αναγκάστηκαν σε εργασία με την επιβολή όπλων και απειλών, ενώ έμεναν απλήρωτοι, παρά τη συμφωνία με τους εργοδότες. Επίσης, ανέφερε ότι αφορά σε μια ένοπλη επίθεση κατά των μεταναστών και ότι το γεγονός αυτό περισσότερο μοιάζει σε «δουλεμπόριο». Κατά την διεξαγωγή της δίκης, ένας αστυνομικός του τμήματος Αμαλιάδας κατέθεσε ότι πριν το γεγονός κάποιοι εργάτες είχαν μεταβεί στο τμήμα για να καταγγείλουν την απροθυμία των εργοδοτών να πληρώσουν τους μισθούς τους. Οι εργοδότες μαζί με όσους φρουρούς πυροβόλησαν, δικάστηκαν αρχικά για την κατηγορία της βαριάς σωματικής βλάβης και εμπορίας ανθρώπων.

Ωστόσο, το δικαστήριο Πατρών με απόφασή του στις 30 Ιουλίου 2014 αθώωσε τους 4 κατηγορούμενους για την εμπορία ανθρώπων, αναφέροντας πως δεν είχε αποδειχθεί επαρκώς αυτή η κατηγορία στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά καταδίκασε τον ένα ένοπλο φρουρό και τον ένα εργοδότη για σωματική βλάβη και παράνομη πλοοχρησία σε 14 έτη και 7 μήνες και 8 έτη και 7 μήνες αντίστοιχα. Σχετικά με τον άλλο επιστάτη κρίθηκε ότι αυτός δεν είχε πρόθεση να τραυματίσει κάποιον, αλλά ήθελε να απομακρύνει απλά τους εργάτες από την περιοχή. Όσον αφορά στον άλλο εργοδότη τον αθώωσε, αφού δεν ενεπλάκη στην επίθεση που έγινε εναντίον τους. Εν συνεχεία, η ποινή φυλάκισής τους μετατράπηκε σε χρηματική ποινή και συγκεκριμένα το δικαστήριο όρισε 5 ευρώ ανά ημέρα κράτησης. Επίσης, επέβαλε στους δύο καταδικασθέντες το ποσό των 1500 ευρώ για τους 35 εργάτες, οι οποίοι αναγνωρίστηκαν ως θύματα. Επιπροσθέτως, το δικαστήριο ανέφερε πως οι εργάτες γνώριζαν τους όρους εργασίας και τους είχαν αποδεχθεί ως ικανοποιητικούς. Το δικαστήριο ανέφερε ότι μέχρι τον Φεβρουάριο του 2013 οι εργάτες δεν είχαν παραπονεθεί για τους εργοδότες τους ούτε ως για την καταβολή των μισθών ούτε για τη συμπεριφορά τους. Τέλος, απέρριψε τους ισχυρισμούς των εργατών, σύμφωνα με τους οποίους εκείνοι δεν είχαν εισπράξει κανένα μισθό και είχαν υποβληθεί σε απειλητικές συμπεριφορές. Σύμφωνα με το δικαστήριο α) αυτοί οι ισχυρισμοί δεν αναφέρθηκαν στην προανάκριση και στην ανάκριση, β) ο εκφοβισμός θα τους είχε οδηγήσει στο να εγκαταλείψουν την εργασία τους και γ) η περιγραφή των πράξεων αυτών ήταν ιδιαίτερα ασαφής. Επίσης, από τις μαρτυρίες των εργατών προέκυψε ότι μπορούσαν να κυκλοφορήσουν ελεύθερα στην περιοχή στον ελεύθερο χρόνο τους κι έτσι δεν αποδείχθηκε ότι οι εργάτες έμεναν εκεί παρά τη θέλησή τους. Το δικαστήριο έκρινε, επιπλέον, ότι υπήρχε μια εργασιακή σχέση μεταξύ εργατών και εργοδοτών που τους συνέδεε, χωρίς να τους περιορίζει. Οι όροι αυτοί δεν οδηγούσαν τους εργάτες να ζουν αποκλεισμένοι, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να φύγουν όποτε το θελήσουν, ενώ αν ήθελαν μπορούσαν να βρουν άλλη απασχόληση. Επιπροσθέτως, οι εργάτες μπορούσαν να διαπραγματευθούν τις συνθήκες εργασίας κατά την πρόσληψή τους, ενώ η παράνομη τους στη χώρα παρότι ήταν παράνομη δεν είχε ποτέ χρησιμοποιηθεί εις βάρος τους από τους εργοδότες. Το δικαστήριο ανέφερε ότι για να υπάρξει η έννοια της «υποτέλειας» θα έπρεπε το θύμα να βρίσκεται σε μία τέτοια κατάσταση, γεγονός που δεν συνέβη. Ακόμη, πρόσθεσε ότι το θύμα θα ήταν σε υποτέλεια, αν ζούσε αποκλεισμένο από τον εξωτερικό κόσμο, γεγονός που δεν ίσχυε επειδή (α) υπήρχε μια σχέση εργασίας μεταξύ εργατών και εργοδοτών, η οποία τους ένωνε και (β) οι όροι

αυτής της σχέσης δεν είχαν στόχο να τους περιορίσουν ή να τους αποκλείσουν από τον εξωτερικό κόσμο, ενώ μπορούσαν να φύγουν όποτε το θελήσουν. Το δικαστήριο επισήμανε πως οι εργάτες είχαν δηλώσει πως αν πληρώνονταν θα συνέχιζαν να εργάζονται γι' αυτούς τους εργοδότες. Τέλος, σχετικά με τις απειλές που δέχονταν οι εργάτες για τη ζωή τους, το δικαστήριο δεν τις δέχθηκε και έκρινε πως αν αυτό ήταν αληθές, οι εργάτες θα είχαν εγκαταλείψει άμεσα την εργασία τους, χωρίς δισταγμό. Το αίσθημα του φόβου, σύμφωνα με το δικαστήριο, θα υπερίσχυε έναντι των άλλων τους αναγκών.

Στις 30 Ιουλίου 2014, οι κατηγορούμενοι άσκησαν έφεση κατά της απόφασης του δικαστηρίου, η οποία εκκρεμεί μέχρι σήμερα. Ξανά στις 21 Οκτωβρίου 2014, οι δικηγόροι των εργατών ζήτησαν να εξεταστεί εκ νέου η απόφαση του δικαστηρίου καταθέτοντας σχετική αίτηση ενώπιον του Αρείου Πάγου. Στην αίτησή τους ανέφεραν πως το δικαστήριο δεν είχε εξετάσει την υπόθεση με βάση την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων λεπτομερώς και υπήρχαν κενά στην αιτιολογία της απόφασης. Επίσης, ανέφεραν πως το άρθρο 323Α του ΠΚ δεν είχε εξεταστεί σωστά. Τελικώς, στις 27 Οκτωβρίου 2014, ο εισαγγελέας αρνήθηκε την έφεση και δεν αναίρεσε την απόφασή του. Η αιτιολογία του αφορούσε ότι δεν πληρούνταν οι όροι τους οποίους αναφέρει ο νόμος για την προσφυγή σε νομικά ζητήματα, μη δίνοντας επαρκείς εξηγήσεις. Έτσι, με την απόφαση αυτή στις 30 Ιουλίου 2014 η υπόθεση έκλεισε και θεωρήθηκε αμετάκλητη.

Μέχρι σήμερα εκκρεμεί ακόμη η αίτηση αναίρεσης υπέρ του νόμου στην απόφαση του δικαστηρίου από τον Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, η οποία αφορά την εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 323 Α του ΠΚ, αφού παραβιάστηκαν, ενώ παράλληλα δεν υπήρχε η απαιτούμενη εμπειριστατωμένη αιτιολογία. Έτσι, παραβιάστηκαν ιδίως τα άρθρα 45 και 46 παρ. 1β του ΠΚ. Επομένως, η αναίρεση πρέπει να γίνει δεκτή και να αναιρεθεί η απόφαση του δικαστηρίου με βάση το άρθρο 505 παρ. 2 και να αναιρεθεί η προσβαλλόμενη απόφαση, κατ' άρθρο 505 παρ. 2 ΚΠΔ, ώστε να συμπεριλάβει την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων και της συνέργειας σε αυτήν. Ωστόσο, η απόφαση αυτή του Αρείου Πάγου έχει επιπτώσεις μόνο στη νομική πραγματικότητα, αφού η υπόθεση θεωρήθηκε «αμετάκλητη» από το ελληνικό δικαστήριο και δεν θα ξαναδικασθεί. Παρ' όλα αυτά, στόχος είναι η αποκατάσταση της δικαιοσύνης στη χώρα και η εφαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με βάση εκείνη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Η Ελλάδα μετά την απόφαση αυτή, υπέβαλε σχετικές εκθέσεις στο ΕΔΔΑ, σύμφωνα με τις οποίες έχει λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των εργατών και χαρακτήρισε τη συγκεκριμένη υπόθεση ως «μεμονωμένο περιστατικό». Στις 3 Σεπτεμβρίου του 2020, η «Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης» αποφάσισε να κλείσει την υπόθεση, επειδή αποπληρώθηκαν οι αποζημιώσεις στους διαδίκους (Παρασκευάς, 2020).

3.2. Απόφαση του ΕΔΔΑ

Με βάση το Council of Europe (2017) και τη σχετική έκθεση «Case of Chowdury and Others v. Greece», στις 27 Απριλίου 2015 η αίτηση των μεταναστών κατατέθηκε στο «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων». Συγκεκριμένα, η «Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Lund», η «Διεθνής Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία», η οργάνωση «Anti-Slavery International», το κέντρο «AIRE» και το «PICUM» αποφάσισαν να παρέμβουν ως «τρίτοι» στη διαδικασία και το θέμα να εξεταστεί εκ νέου από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η εμπορία ανθρώπων εμπίπτει στη συγκεκριμένη περίπτωση, ενώ ανέφερε ότι το ελληνικό δικαστήριο ερμήνευσε την έννοια της εμπορίας με πολύ περιοριστικό τρόπο, αφού την ταύτισε με την υποτέλεια. Ωστόσο, η κατάσταση των μεταναστών δεν αφορούσε την υποτέλεια, αφού οι εργαζόμενοι ήταν εποχιακοί και επομένως σύμφωνα με το ελληνικό δικαστήριο δεν θα βίωναν την υποτέλεια, αφού εκείνη αφορά ένα γεγονός μόνιμο το οποίο δεν αλλάζει. Το Δικαστήριο ανακοίνωσε ότι ξεκάθαρα η περίπτωση των μεταναστών αφορά την εμπορία ανθρώπων και την καταναγκαστική εργασία. Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση των μεταναστών εμπίπτει στο συγκεκριμένο πεδίο και χρειάζεται εκ νέου έλεγχο. Επίσης, επισήμανε ότι οι αρχές γνώριζαν την κατάσταση που επικρατούσε στην Μανωλάδα, αφού είχαν συνταχθεί σχετικές αναφορές και άρθρα πριν ξεσπάσουν τα γεγονότα αυτά. Επίσης, είχαν διεξαχθεί συζητήσεις στο Κοινοβούλιο και είχε διαταχθεί σχετικός έλεγχος, ενώ είχαν συνταχθεί και νομοθετικά κείμενα με σκοπό να βελτιώσουν την κατάσταση των μεταναστών. Ωστόσο, αυτά δεν είχαν βελτιώσει καθόλου την κατάσταση που επικρατούσε. Μάλιστα, τον Απρίλιο του 2008 είχαν ειδοποιηθεί αρκετοί κρατικοί φορείς καθώς και ο εισαγγελέας για να δοθεί λύση στο πρόβλημα. Παρ' όλα αυτά,

μέχρι το 2013, δεν αντιμετωπίστηκαν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες εργαζόμενοι της Μανωλάδας και η εκμετάλλευσή τους συνεχιζόταν. Επιπλέον, η αστυνομία φάνηκε ότι είχε γνώση της άρνησης των εργοδοτών να πληρώσουν τους μισθούς των αιτούντων, αφού οι εργαζόμενοι είχαν παρουσιαστεί στο αστυνομικό τμήμα και διαμαρτύρονταν για την κατάσταση αυτή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μέτρα που έλαβαν οι αρχές δεν επαρκούσαν για την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία τους από την εκμετάλλευση που υφίσταντο. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η χώρα έπρεπε να διερευνήσει το ζήτημα και να λάβει αποτελεσματικά μέτρα, ώστε να τιμωρηθούν οι υπεύθυνοι.

Όσον αφορά τους μετανάστες που δεν συμμετείχαν στη διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου και υπέβαλαν καταγγελία στις 8 Μαΐου 2013 και ισχυρίζονταν ότι ήταν παρόντες στα γεγονότα τις 17 Απριλίου 2013, για να απαιτήσουν τους απλήρωτους μισθούς τους, αναφέρεται ότι ο εισαγγελέας του ελληνικού δικαστηρίου απέρριψε την καταγγελία τους. Έτσι, παρότι ήταν θύματα αναφέρθηκε από το δικαστήριο ότι αν είχαν υποστεί αδικία θα έπρεπε να υποβάλλουν στις αστυνομικές αρχές το αίτημά τους στις 17 Απριλίου 2013, αντί να περιμένουν μέχρι τις 8 Μαΐου 2013. Το Δικαστήριο αναφέρει πως ο εισαγγελέας δεν επαλήθευσε τους ισχυρισμούς αυτούς και δεν διενέργησε έρευνα, ενώ προτίμησε να απορρίψει το αίτημά τους με την αιτιολογία ότι καθυστέρησαν να διαμαρτυρηθούν. Γι' αυτό το Δικαστήριο αναφέρεται σε παραβίαση του κανονιστικού πλαισίου εκ μέρους του εισαγγελέα. Συνεπώς, το Δικαστήριο κατέληξε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 2 της Σύμβαση του «Συμβουλίου της Ευρώπης» για τη διαδικαστική υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας.

Όσον αφορά τους μετανάστες που έλαβαν μέρος στη διαδικασία, το ελληνικό δικαστήριο αθώωσε τους κατηγορούμενους για την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων, με την απόφαση ότι οι εργαζόμενοι μπορούσαν να προστατευθούν και ότι ήταν «ελεύθεροι» χωρίς να έχουν τεθεί σε κίνδυνο, έχοντας το δικαίωμα να εγκαταλείψουν την εργασία τους. Σε αυτή την περίπτωση, το ως άνω Δικαστήριο έκρινε ότι ο μη περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας δεν αποτελεί προϋπόθεση για να αποδειχθεί ότι δεν υπήρχε καταναγκαστική εργασία ή ακόμη και εμπορία ανθρώπων. Η καταναγκαστική εργασία ή η εμπορία μπορεί να υπάρχει, παρά την ελευθερία των θυμάτων. Επιπλέον, το ελληνικό δικαστήριο όχι μόνο αθώωσε τους κατηγορούμενους για την κατηγορία της εμπορίας αλλά και μετέβαλε την ποινή της φυλάκισης για βαριά σωματική βλάβη σε χρηματική ποινή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αυτό με σχετική απόφαση που εκδόθηκε στις 30 Μαρτίου 2017 έκρινε πως

οι μετανάστες ήταν θύματα εμπορίας ανθρώπων και καταναγκαστικής εργασίας, με δεδομένο ότι η εκμετάλλευση εργασίας αποτελεί τμήμα της εμπορίας.

Σε αυτή την υπόθεση το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» καταδίκασε την Ελλάδα και όρισε αποζημίωση άνω των 500.000 ευρώ. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι καθένας από τους αιτούντες που είχαν συμμετάσχει στην διαδικασία του δικαστηρίου θα λάβει 16.000 ευρώ, ενώ οι άλλοι μετανάστες θα λάβουν 12.000 ευρώ για το σύνολο των ζημιών που υπέστησαν. Επίσης, περίπου 5.000 ευρώ ορίστηκαν τα έξοδα δαπανών για τη δικαστική διαδικασία. Συγκεκριμένα, με βάση το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και την παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 2 ήταν σημαντική η αποζημίωση των θυμάτων. Σε όλους τους προσφεύγοντες κρίθηκε αναγκαίο να δοθεί ένα ποσό το οποίο θα ανταποκρίνεται σε όσα έχασαν, τα οποία ήταν μεταξύ 400 ευρώ έως 2.800. Επιπλέον, τονίστηκε ότι οι εργοδότες δεν κατέγραφαν τις ώρες εργασίας κάθε εργάτη κι αυτό το καθήκον το είχαν αναθέσει στους επικεφαλείς των ομάδων. Επιπλέον, αναφέρθηκε ότι δεν επαληθεύτηκαν ούτε αμφισβητήθηκαν τα λεγόμενα των μεταναστών. Συνεπώς, οι απλήρωτοι μισθοί αφορούν το άρθρο 4 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, η καταναγκαστική εργασία και η εμπορία ανθρώπων αφορά στην παράλειψη του κράτους να λάβει προληπτικά μέτρα, ενώ η έλλειψη αποζημίωσης αφορά στην παράλειψη του κράτους να τιμωρήσει την καταναγκαστική εργασία και να προστατεύσει τους εργάτες. Επίσης, για λόγους ηθικής βλάβης η αποζημίωση ορίστηκε και για όσους δεν τραυματίστηκαν, αφού υπέμεναν εξίσου τις συνθήκες εκμετάλλευσης και παρέμεναν για μήνες απλήρωτοι. Το Δικαστήριο δεν αμφέβαλε και επισήμανε ότι οι εργάτες υπέστησαν υλική και ηθική ζημία και έτσι ορίστηκε σχετικά η αποζημίωσή τους. Ωστόσο, δεν ήταν δυνατόν να καθοριστεί ένα διαφορετικό ποσό για κάθε έναν εργάτη, γι' αυτό καθορίστηκε το ποσό των 16.000 για τους προσφεύγοντες που συμμετείχαν στη διαδικασία και 12.000 για τους υπόλοιπους εργάτες. Επιπλέον, επισημάνθηκε ότι κάθε εργάτης δεν μπορεί να καταβάλει μόνος του τα έξοδα για τη δικαστική διαδικασία, γι' αυτό ορίστηκε ένα ποσό που θα ανταποκρίνεται στα έξοδα αυτά. Τέλος, με βάση το άρθρο 60 παρ. 2 του κανονισμού του Δικαστηρίου κάθε αξίωση του άρθρου 41 της Σύμβασης πρέπει να προσδιορίζεται με αριθμούς και συγκεκριμένη ανάλυση, αλλιώς το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει το αίτημα ολικώς ή εν μέρει. Με βάση τα έγγραφα που είχε στην κατοχή του το Δικαστήριο και τη σχετική νομολογία, όρισε το συνολικό ποσό που ζητείται από τους εργάτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συγκεκριμένοι μετανάστες εργάτες ήταν θύματα καταναγκαστικής εργασίας. Η απόφαση του ΕΔΔΑ

ήταν ομόφωνη και αναγνώρισε ότι παραβιάστηκε το άρθρο του Α.4.2 της ΕΣΔΑ, το οποίο αναφέρεται στην απαγόρευση των καταναγκαστικών έργων. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε ότι η υπόθεση αφορά σε εμπορία ανθρώπων και καταναγκαστική εργασία, αφού η εκμετάλλευση μέσα από την εργασία και απασχόληση αποτελεί «ένα είδος εμπορίας». Κρίθηκε, δηλαδή, ότι ο εργοδότης επέβαλε στους εργάτες καταναγκαστική εργασία, αφού τους παρείχε εργασία χωρίς να τους πληρώνει, ξέροντας πως βρίσκονται παράνομα στη χώρα κι έχουν τον κίνδυνο να απελαθούν από τις αρχές, σε περίπτωση που εγκατέλειπαν την εργασία τους. Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο έκρινε ότι το ελληνικό κράτος απέτυχε στην προστασία των μεταναστών εργαζομένων, καθώς δεν ασχολήθηκε με την υπόθεση όπως θα έπρεπε, ούτε τιμώρησε τους εργοδότες για την εκμετάλλευσή τους. Το ελληνικό κράτος δεν ακολούθησε τα πρόβλεπτα, για να αποτρέψει την εμπορία των εργατών, να τους προστατέψει και να διερευνήσει επαρκώς την υπόθεση, αφού δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει και να τιμωρήσει τους υπεύθυνους. Έτσι, παραβιάστηκε το άρθρο 4 παρ. 2 της Σύμβασης, αφού το κράτος δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις του στην υπόθεση αυτή.

Για όλους τους παραπάνω λόγους το Δικαστήριο ομόφωνα:

1. «Συνενώνει με την ουσία την ένσταση που προβλήθηκε από την Κυβέρνηση λόγω έλλειψης της ιδιότητας του θύματος εκ μέρους των προσφευγόντων οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου και την απορρίπτει»
2. «Κηρύσσει την προσφυγή παραδεκτή»
3. «Αποφαίνεται ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης»
4. «Αποφαίνεται (α) ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει, εντός τριών μηνών από την ημέρα κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:
 - i) σε έκαστο των προσφευγόντων που συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου (ήτοι στους προσφεύγοντες με τους αριθμούς 4, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 38, 39 και 42) 16.000 EUR (δεκαέξι χιλιάδες ευρώ) και σε έκαστο από τους λοιπούς προσφεύγοντες (οι οποίοι αναγράφονται με τους αριθμούς 1, 2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 40 και 41 12.000 EUR (δώδεκα χιλιάδες ευρώ), για το σύνολο των ζημιών που υπέστησαν, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται για τον φόρο,
 - ii) 4.363,64 EUR (τέσσερις χιλιάδες τριακόσια εξήντα τρία ευρώ και εξήντα τέσσερα λεπτά) από κοινού στους προσφεύγοντες, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται για τον φόρο, για έξοδα και δικαστική δαπάνη.

(β) ότι από την λήξη της πιο πάνω προθεσμίας και μέχρι την καταβολή, τα ποσά αυτά θα προσαυξηθούν με έναν απλό τόκο με επιτόκιο ίσο προς εκείνο της οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες».

5. «Απορρίπτει το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης κατά τα λοιπά».

Με βάση τον Μυζιθρά – Γρηγοράκο (2016), η απόφαση αυτή κατάφερε να δικαιώσει τους μετανάστες και κατέδειξε ένα σοβαρό ζήτημα της εποχής καθώς και την ανικανότητα των αρμόδιων αρχών να το αντιμετωπίσουν. Οι ελληνικές αρχές παρότι γνώριζαν την κατάσταση δεν έδρασαν όπως θα έπρεπε, ενώ το ελληνικό δικαστήριο δεν έδωσε τη σωστή λύση, αλλά κράτησε μια πιο ουδέτερη στάση. Το ΕΔΔΑ κατάφερε να καταδικάσει, όπως όφειλε, την υπόθεση και τη χώρα για τη διαχείριση αυτή. Έτσι, έδειξε τον δρόμο για άλλες τέτοιες μελλοντικές συμπεριφορές καθώς και το πως θα πρέπει να τις αντιμετωπίζουν τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ποσό που αποφασίστηκε ως αποζημίωση αποκατέστησε την τάξη σε σχέση με το χαμηλό ποσό που είχε αποφασιστεί από το ελληνικό δικαστήριο.

Συμπερασματικά, μετά την εξέταση της συγκεκριμένης υπόθεσης προκύπτουν δύο βασικά σημεία που είναι άξια αναφοράς. Αρχικά, η εμπορία ανθρώπων και η καταναγκαστική εργασία απαντάται ακόμη στις σύγχρονες κοινωνίες, παρά τις εξελίξεις και την ανάπτυξή τους. Είναι αδιανόητο στο σύγχρονο κόσμο να υπάρχουν ακόμη μορφές καταναγκαστικής εργασίας και εκμετάλλευσης ειδικά στα αναπτυγμένα κράτη. Επιπλέον, διαφάνηκε ανεπαρκές το ελληνικό σύστημα δικαιοσύνης με την έλλειψη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ανοχή σε πράξεις και συμπεριφορές που έχουν στόχο την εκμετάλλευση ανθρώπων ειδικά όσων ανήκουν στις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα πεδίο στο οποίο η Ελλάδα αλλά και γενικά όλες οι χώρες θα πρέπει να εργαστούν, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα σε ένα συλλογικό επίπεδο. Επίσης, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα, με σκοπό να συμβαδίσουν οι εθνικές νομοθεσίες με το Ευρωπαϊκό σύστημα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό θα πρέπει να γίνει σε μια σταθερή βάση και ένα ουσιαστικό επίπεδο, προκειμένου τα δικαστήρια να δρουν αποτελεσματικά και να αντιμετωπίζουν με επάρκεια παρόμοιες υποθέσεις. Η πρόληψη του φαινομένου είναι εξίσου σημαντική για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του.

3.3. Απόφαση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης

Με βάση σχετική έκθεση του Council of Europe (2017), η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης λειτουργεί ως το θεσμικό όργανο λήψης αποφάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης και ο ρόλος της καθορίζεται από σχετικό Καταστατικό. Η Επιτροπή αποτελείται από τους Υπουργούς Εξωτερικών των χωρών μελών και συνεδριάζει μία φορά το χρόνο σε υπουργικό πλαίσιο και μία φορά την εβδομάδα σε επίπεδο αναπληρωτών. Κατά τις συνεδριάσεις καταγράφονται όλα τα λεγόμενα σε καταστατικό και στον εσωτερικό κανονισμό. Οι Αναπληρωτές Υπουργών επικουρούνται από το Προεδρείο, τις ομάδες εισηγητών, τους θεματικούς συντονιστές και τις ομάδες εργασίας.

Η Επιτροπή είναι υπεύθυνη για να υλοποιηθούν στην πράξη όσα αποφάσισε το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» για τις αποζημιώσεις των εργατών, για τις συνθήκες εργασίας και διαμονής τους καθώς και για την προστασία τους. Συγκεκριμένα, το 2017, το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» αποφάσισε ότι η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 4 παρ. 2 της Σύμβασης και απέτυχε στην προστασία των μεταναστών εργαζομένων, χωρίς να διερευνήσει την υπόθεση όπως θα έπρεπε και να τιμωρήσει τους υπεύθυνους. Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο πρότεινε αλλαγές στην πολιτική της χώρας καθώς και πρακτικές για να μην εμφανιστούν ξανά τέτοια περιστατικά και να προστατεύονται επαρκώς τα μελλοντικά θύματα. Τα διορθωτικά αυτά μέτρα έχουν στόχο την πρόληψη, ώστε αφ' ενός να αντιμετωπιστεί η συγκεκριμένη κατάσταση και αφ' ετέρου να μην ξανασυμβεί στο μέλλον κάτι ανάλογο.

Παρ' όλα αυτά, στις 3 Σεπτεμβρίου 2020, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης αποφάσισε να κλείσει την υπόθεση, χωρίς περαιτέρω έλεγχο στη χώρα, λόγω του ότι αποπληρώθηκαν οι αποζημιώσεις. Ωστόσο, αυτή η απόφαση λήφθηκε χωρίς να εξεταστεί αν εφαρμόστηκαν τα μέτρα στην πράξη με βάση τις παρατηρήσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τη βελτίωση της κατάστασης στην Ελλάδα. Σε αυτή την απόφαση αντέδρασαν η PICUM, το AIRE και η HIAS Greece με γραπτές παρεμβάσεις στην Επιτροπή, αφού μέσα από τις εκθέσεις τους αναφέρουν ότι επί της ουσίας δεν έχει συμβεί καμία αλλαγή για την προστασία των μεταναστών εργαζομένων από τότε. Η Επιτροπή ανέφερε ότι δόθηκαν οι αποζημιώσεις στους συγκεκριμένους εργαζόμενους και έχουν υλοποιηθεί ορισμένα μέτρα για τη βελτίωση συνθηκών των εργαζομένων και κατά της εμπορίας ανθρώπων. Ωστόσο, με βάση τις εκθέσεις του

PICUM, AIRE και HIAS Greece, η κατάσταση παραμένει η ίδια και οι μετανάστες εργαζόμενοι πέφτουν συνεχώς θύματα εκμετάλλευσης. Οι οργανώσεις επισημαίνουν τις αλλαγές που πρέπει να γίνουν στα εργασιακά πρότυπα στους διαφόρους τομείς και στις πολιτικές που αφορούν τις άδειες και την πρόσβαση στην αγορά, με σκοπό να βοηθήσουν τους μετανάστες εργαζόμενους να εργαστούν σε κατάλληλα περιβάλλοντα.

Συγκεκριμένα, ο διευθυντής του PICUM, δήλωσε ότι οι μετανάστες εξαναγκάζονται να εργαστούν, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν όπλα, σε συνθήκες ακατάλληλες για την υγεία τους. Τα εργασιακά δικαιώματα πρέπει να γίνονται σεβαστά για όλους τους εργαζόμενους, ακόμη και τους μετανάστες, χωρίς να χρησιμοποιείται ως κίνητρο φόβου μια πιθανή καταγγελία ή απέλαση. Ομοίως, ο διευθυντής της HIAS Greece δήλωσε ότι οι συνθήκες εργασίας των μεταναστών εργατών είναι ακόμη πιο επιτακτικό να αντιμετωπιστούν, ειδικά σε περιόδους κρίσης, ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής τους. Γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί βάση στο νέο Σύμφωνο της ΕΕ για το άσυλο και τη μετανάστευση, το οποίο αναφέρεται σε πρακτικές για τον τρόπο διαχείρισης της μετανάστευσης. Παράλληλα, το ελληνικό κράτος για να συμμορφωθεί ως προς αυτές, θα πρέπει να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στην ελληνική νομοθεσία που αφορούν τη μετανάστευση, την άδεια διαμονής και εργασίας και τις συνθήκες πρόληψης και αντιμετώπισης της καταναγκαστικής εργασίας. Επιπροσθέτως, το «National Human Rights Institutions» (NHRI) αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες συστάσεις για την θέσπιση κατάλληλων μέτρων για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και της καταναγκαστικής εργασίας καθώς και για την πλήρη συμμόρφωση του κράτους με αυτή την απόφαση. Επιπλέον, σε δύο μεγάλα συνέδρια που πραγματοποίησε ανέφερε πρακτικές για την αντιμετώπιση των μεταναστών, τις οποίες η «Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου Ευρώπης» έλαβε υπόψιν κατά την εκτέλεση της απόφασης του Δικαστηρίου στην υπόθεση της Μανωλάδας.

Επιπλέον, το «Manolada Watch» του οργανισμού «Generation 2.0 for Rights, Equality & Diversity» σε συνεργασία με την GRETA («Ομάδα Εμπειρογνομόνων για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων») του Συμβουλίου της Ευρώπης παρακολουθούν τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των μεταναστών στην Μανωλάδα από το 2017, προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπάρχουν βελτιώσεις ως προς την εργασία των εργατών στη Μανωλάδα. Από το 2017, ο οργανισμός έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο θέμα και συνέλεξε στοιχεία για την υπόθεση. Τα στοιχεία αυτά δημοσιεύτηκαν, προκειμένου να ενημερωθούν οι πολίτες και να υπάρξει ευαισθητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας στο ζήτημα της μετανάστευσης και

εργασίας. Μετά την επίσκεψη της GRETA και του «Manolada Watch» στην Ελλάδα τον Μάρτιο του 2022 συστάθηκε σχετική αναφορά για τις συνθήκες που ζουν και εργάζονται οι μετανάστες στη Μανωλάδα. Σύμφωνα με την έκθεση, ακόμη δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την καταγραφή των μεταναστών που εργάζονται στα κτήματα, αφού περίπου οι εργάτες από μόνοι τους υπολογίζουν ότι είναι μεταξύ 7.000 - 8.000, με τους περισσότερους να είναι από το Μπαγκλαντές. Επιπλέον, ως επί το πλείστον, οι περισσότεροι εργάτες παραμένουν χωρίς άδεια και νόμιμα έγγραφα, ενώ ένα μικρό ποσοστό (10%) έχουν βεβαιώσεις αναβολής απομάκρυνσης, εξαιτίας εργασίας με εργόσημο σε αγροτική απασχόληση με βάση το άρθρο 13Α του Ν. 4251/2014. Τον Φεβρουάριο του 2022 υπογράφηκε «Μνημόνιο Κατανόησης» μεταξύ της Ελλάδας και του Μπαγκλαντές, στο οποίο αναφέρονται προβλέψεις για το νομικό καθεστώς των μεταναστών πολιτών που έρχονται από το Μπαγκλαντές στην Ελλάδα με σκοπό την εργασία. Με βάση το «Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου» οι εργάτες από το Μπαγκλαντές θα μπορούν να λαμβάνουν άδεια εποχικής εργασίας στη χώρα και να παραμένουν έως 9 μήνες σε αυτήν, ακολουθώντας τις διαδικασίες που προβλέπονται για να λάβουν την άδεια αυτή. Η άδεια δεν αφορά τη μόνιμη παραμονή τους ούτε τους δίνει το δικαίωμα ιθαγένειας. Επίσης, δεν αφορά στην οικογενειακή επανένωση, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Παρ' όλα αυτά, οι εργάτες δεν είχαν επίγνωση για τις αλλαγές αυτές, αφού δεν ενημερώθηκαν από κανέναν για τη διαδικασία αυτή. Οι συνθήκες διαβίωσης δεν παρουσίασαν καμία βελτίωση σύμφωνα με την έκθεση της GRETA, αφού παραμένουν οι αυτοσχέδιες παράγκες από υλικά χαμηλού κόστους, ενώ λόγω των καιρικών συνθηκών οι εργάτες συχνά ζουν στις λάσπες και στο νερό, αφού όταν βρέχει πλημμυρίζουν. Επίσης, εξαιτίας της έλλειψης ηλεκτρισμού και ύδρευσης, ζουν σε χαμηλές θερμοκρασίες και πλένονται με κρύο νερό. Επίσης, στις παράγκες διαμένουν μαζί γύρω στα 10-12 άτομα και πληρώνουν ενοίκιο 100 ευρώ τον μήνα, ενώ υπάρχουν και μικρότερες παράγκες στις οποίες ζουν 6-8 άτομα και το ενοίκιο είναι στα 50 ευρώ. Επιπροσθέτως, η GRETA ανέφερε ότι υπάρχουν στην περιοχή τεράστιες ποσότητες απορριμμάτων και δεν υπάρχει φροντίδα για την αποκομιδή τους και την απομάκρυνση από τις παράγκες. Τέλος, επισημαίνεται ότι οι συνθήκες υγιεινής δεν έχουν αλλάξει, αφού οι τουαλέτες συνεχίζουν να είναι αυτοσχέδιες και να αποτελούν εστία μικροβίων και ασθενειών. Στην έκθεση γίνεται λόγος και για έναν δεύτερο καταυλισμό, ο οποίος δημιουργήθηκε μετά το 2018 και κάηκε ολοκληρωτικά τον Ιούνιο του 2021. Μέχρι σήμερα συνεχίζουν να υπάρχουν αυτοσχέδια καταλύματα στην καμένη έκταση και εκεί το ενοίκιο είναι στα 100 ευρώ

για 6 άτομα. Δίπλα στις καλλιέργειες υπάρχει και ένας τρίτος καταυλισμός, ο οποίος αποτελείται από παράγκες και μικρά καταλύματα, ενώ σε αυτόν έχει δημιουργηθεί και ένας χώρος προσευχής. Ωστόσο, παρατηρήθηκε αύξηση του ημερομισθίου στα 27 ευρώ και μείωση των ωρών σε 7 ώρες την ημέρα, ενώ η μετακίνησή των εργατών γίνεται με φορτηγά προς και από τις εκτάσεις καλλιέργειας (Council of Europe, 2022; Generation 2.0 RED, 2022).

Επιπροσθέτως, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης στη Μανωλάδα, η GRETA ήρθε σε διαβουλεύσεις με αρμόδιους αξιωματούχους, μεταξύ των οποίων το Γραφείο Εθνικού Εισηγητή για την Εμπορία Ανθρώπων, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ), την Ειδική Γραμματεία Προστασίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων και τη Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων. Επίσης, η συνάντηση πραγματοποιήθηκε με την παρουσία και εκπροσώπων του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, του Υπουργείου Δικαιοσύνης, του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, του Υπουργείου Υγείας, του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, παρευρέθησαν επιπλέον μέλη αστυνομικών μονάδων κατά της εμπορίας ανθρώπων, εισαγγελείς, επιθεωρητές εργασίας, εκπρόσωποι της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου, ο Δήμαρχος και Αντιδήμαρχος Ανδραβίδας και ο Αντιδήμαρχος Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης καθώς και αντιπρόσωπος του Συνήγορου του Πολίτη και μέλη του Γραφείου του Διαμεσολαβητή, της Κοινοβουλευτικής Υποεπιτροπής για την Καταπολέμηση της Εμπορίας και Εκμετάλλευσης Ανθρώπων και της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Περαιτέρω, η GRETA συναντήθηκε με εκπροσώπους του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΔΟΜ), του Ταμείου των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF) και της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR). Πραγματοποιήθηκαν, μάλιστα, χωριστές συναντήσεις με εκπροσώπους μη κυβερνητικών οργανώσεων, δικηγόρους και θύματα εμπορίας ανθρώπων. Επιπλέον, επισκέφθηκε καταφύγια για θύματα εμπορίας ανθρώπων και κέντρα ασυνόδευτων παιδιών σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, προκειμένου να ενημερωθεί για την κατάσταση σε πανελλαδικό επίπεδο και να υποβάλει σχετική έκθεση (Council of Europe, 2022).

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα

4.1. Η κατάσταση στην Ελλάδα

Το καθεστώς που υπάρχει σήμερα για τους μετανάστες εργάτες αφορά το καθεστώς «παρανομιμότητας», αφού με βάση το άρθρο 13Α του Ν. 4251/ 2014 οι εργοδότες προσλαμβάνουν μετανάστες για αγροτικές εργασίες που βρίσκονται παράνομα στη χώρα, με σκοπό την αναστολή της απέλασής τους για ένα διάστημα περίπου 6 μηνών. Με βάση τον «Μεταναστευτικό Κώδικα» και τον συγκεκριμένο νόμο, οι εργοδότες καταθέτουν σχετική αίτηση στην αρμόδια υπηρεσία της αποκεντρωμένης διοίκησης, η οποία εμπεριέχει α) τα στοιχεία και την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων καθώς και β) τον αριθμό των θέσεων εργασίας με βάση το άρθρο 11 του Ν. 4251/ 2015. Παρ' όλα αυτά, η διαδικασία αυτή αποδείχθηκε αναποτελεσματική, αφού δεν εξυπηρέτησε τους στόχους που έπρεπε και η γραφειοκρατία σε συνδυασμό με τις χρονοβόρες διαδικασίες δεν ανταπεξέρχονταν στην εποχικότητα της αγροτικής οικονομίας και τα χρονικά διαστήματα εργασίας. Επιπλέον, η διαδικασία αυτή δεν αφορούσε στην αλλαγή εργοδοτών, που είναι ένα συχνό φαινόμενο, ούτε στην προκαταβολή ασφαλιστικών εισφορών, καθιστώντας την αναποτελεσματική (Διονυσοπούλου, 2018).

Με τον Ν. 4384/ 2016 προστέθηκε το άρθρο 13 Α στο Ν. 4251/ 2014, παρέχοντας στους εργοδότες τη δυνατότητα να απασχολούν τους μετανάστες που διαμένουν παράτυπα για να εξυπηρετούν τις ανάγκες τους και να καλύπτουν τις θέσεις εργασίας που έχουν μείνει κενές. Ο εργοδότης στην αίτηση εκτός από τα στοιχεία και την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων και τον αριθμό των θέσεων εργασίας, δηλώνει την ειδικότητα και το χρονικό διάστημα απασχόλησης καθώς και μια δήλωση που αναφέρει ότι βρίσκεται σε «κατάσταση ανωτέρας βίας», επειδή δεν μπορεί να συνάψει νόμιμη σύμβαση εργασίας. Επιπροσθέτως, η αίτηση συνοδεύεται από α) την «Ενιαία Δήλωση Καλλιέργειας ή την Ενιαία Δήλωση Εκτροφής» και β) τα δικαιολογητικά που αφορούν τη σύμβαση εργασίας, το είδος, την ημερομηνία, τον τόπο, τη διάρκεια, τις ώρες εργασίας, τις ημέρες και την αμοιβή. Επιπλέον, ο εργοδότης οφείλει να υποβάλλει σχετικά αποδεικτικά που αναφέρονται στην παροχή του καταλύματος για τους εργαζόμενους, το οποίο θα πρέπει να πληροί συγκεκριμένες προδιαγραφές για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων (Ν. 4384/2016; Ν. 4251/2014).

Με την εισαγωγή αυτού του άρθρου πραγματοποιήθηκαν αλλαγές στα εργασιακά και κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα των μεταναστών, που διαμένουν παράτυπα στη χώρα, στη φορολογία, στην αδήλωτη εργασία και στις εισροές κοινωνικής ασφάλισης (Διονυσοπούλου, 2018). Το καθεστώς αυτό που δημιουργήθηκε προσδιορίζεται μέσω της έννοιας της «παρανομιμότητας», αφού αφορά παράνομους μετανάστες που μένουν στη χώρα, εξαιτίας της άδειας - αναβολής που λαμβάνουν. Επιπλέον, δημιουργήθηκε η διάκριση μεταξύ της άδειας εργασίας και άδειας διαμονής μέσω της 6μηνης άδειας που λάμβαναν. Ωστόσο, επισημαίνονται και ορισμένοι περιορισμοί, όπως ότι α) οι δικαιούχοι είχαν τη δυνατότητα να εργασθούν μόνο στην αγροτική οικονομία, β) το δικαίωμα εργασίας δεν αφορούσε όλη την ελληνική επικράτεια, αλλά συγκεκριμένες περιοχές και γ) οι μετανάστες μπορούσαν να συνάπτουν συμβάσεις εργασίας με άλλους εργοδότες μόνο εντός της ίδιας Περιφέρειας. Τέλος, δ) η διαδικασία πιστοποιούταν μόνο από τον ίδιο τον εργοδότη, αφού η Αποκεντρωμένη Διοίκηση δεν εξέταζε περισσότερο την κατάσταση, παρά μόνο διαπίστωνε αν οι θέσεις που είχαν οριστεί σχετίζονταν με τον απαιτούμενο αριθμό εργατών (Ν. 4251/2014). Ωστόσο, παρά τις αλλαγές που υπήρξαν, με τον Ν. 4825/ 2021 καταργήθηκε το άρθρο 13Α του Ν. 4251/ 2014, γεγονός που προκαλεί ακόμη περισσότερες δυσκολίες στη διαδικασία εργασίας των παράτυπων μεταναστών και δημιουργεί ερωτηματικά για την απόφαση αυτή (Ν. 4825/2021).

Μέχρι σήμερα οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας είναι ακατάλληλες για τους μετανάστες της Μανωλάδας, αφού συνεχίζουν να ζουν σε αυτοσχέδιους καταυλισμούς και παράγκες. Οι πλημμύρες και οι φωτιές δεν είναι κάτι σπάνιο γι' αυτούς, αφού τα υλικά δημιουργίας των καταλυμάτων είναι κακής ποιότητας και ιδιαίτερα εύφλεκτα. Οι εργάτες συνεχίζουν να εργάζονται και να ζουν σε ανθυγιεινές συνθήκες και επικίνδυνες για τη ζωή τους, ενώ η μοναδική αλλαγή που έχει πραγματοποιηθεί είναι η αύξηση των μεροκάματων μεμονωμένα σε κάποιες επιχειρήσεις και όχι σε ένα γενικό οργανωμένο πλαίσιο (Καψάλης, 2021).

Αυτές οι συνθήκες επιβεβαιώνουν ότι μετά το περιστατικό της Μανωλάδας και μετά την εισαγωγή του άρθρου 13Α οι μετανάστες συνεχίζουν να αποτελούν θύματα καταναγκαστικής εργασίας, παρά τη συναίνεσή τους στους όρους εργασίας. Οι συνθήκες που διαβιούν είναι ακατάλληλες, ενώ παράλληλα βρίσκονται σε συνεχή φόβο μην χάσουν την εργασίας τους, αγνοώντας οι περισσότεροι τα δικαιώματά τους. Η κατάσταση αυτή καθιστά επιτακτική την ανάγκη να υπάρξει ένας επιστημονικός διάλογος για την κατάσταση και τα δικαιώματα των αλλοδαπών μεταναστών σε

συνάρτηση με το εργατικό δίκαιο με βάση κυρίως το άρθρο 4 της Ε.Σ.Δ.Α. για α) την πρόληψη και προστασία των εργαζομένων από την εμπορία ανθρώπων και β) την τιμωρία, καταστολή και ποινικοποίηση πράξεων που σχετίζονται με αυτήν την κατάσταση, ανεξάρτητα από τη νόμιμη ή όχι παραμονή των μεταναστών στην Ελλάδα. Η αναγνώριση των εργασιακών τους δικαιωμάτων εξάλλου δεν εξαρτάται από τη διαμονή τους στη χώρα. Σε αυτό το πλαίσιο, το ΥΜΕΠΟ παρείχε άδειες στους εργάτες της Μανωλάδας, αφού χαρακτηρίστηκαν ως θύματα εμπορίας ανθρώπων, με βάση το άρθρο 3α του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, το άρθρο 4 της «Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης» και το άρθρο 323 Α του ΠΚ (Διονυσοπούλου, 2018; Mantouvalou, 2015).

Το μοναδικό σωματείο που υπάρχει μέχρι σήμερα στην περιοχή αφορά τον «Πολιτιστικό Σύλλογο Υπηκόων Μπαγκλαντές Νέας Μανωλάδας», το οποίο έχει καταχωρηθεί και λειτουργεί, προκειμένου να υπάρξει ένα υποστηρικτικό πλαίσιο για τη μεταναστευτική κοινότητα που θα τους προστατεύει νομικά. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες για να αυξηθεί η συμμετοχή των μεταναστών σε αυτό, το σωματείο για διάφορους λόγους δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαιτέρως (Φραγκιουδάκης, 2021).

4.2. Η έννοια της «Παρανομιμότητας»

Στο πλαίσιο της εργασίας των μεταναστών και των εργασιακών τους δικαιωμάτων βρίσκεται το ζήτημα του αν οι μετανάστες είναι νόμιμοι ή όχι στη χώρα. Οι άδειες που λαμβάνουν δεν αφορούν στην πράξη τη νομιμοποίησή τους στην αγορά εργασίας ούτε τους δίνει τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση στην επίσημη αγορά εργασίας, αφού η άδεια διαμονής αφορά ένα κομμάτι «νομιμότητας» συγκυριακό και πρόσκαιρο. Το συγκυριακό καθεστώς αφορά ανάγκες και σκοπούς που εξασφαλίζονται με σκοπό την προσωρινή διαμονή των μεταναστών, χωρίς να εξασφαλίζεται η πλήρης απασχόλησή τους σε ένα μακροπρόθεσμο χρονικό πλαίσιο (Καψάλης, 2012).

Η παράνομη μετανάστευση σχετίζεται άμεσα με την εργασία των μεταναστών και των δικαιωμάτων τους, τα οποία συχνά αγνοούν, ενώ παράλληλα φοβούνται για πιθανή απέλαση και δεν τα διεκδικούν. Ως «νόμιμος» μετανάστης ορίζεται ο μετακλητός μετανάστης, ο οποίος εργάζεται στη χώρα σε μια εποχική εργασία ή απολαμβάνει μια νόμιμη εργασία καθώς επίσης έχει εξασφαλίσει ένα επαρκές ποσοστό

ασφαλιστικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Οι υπόλοιποι μετανάστες βρίσκονται σε καθεστώς «παρανομίας», αφού εγκλωβίζονται σε συνθήκες αδήλωτης εργασίας, εργασιακής εκμετάλλευσης και στέρηση των δικαιωμάτων τους, αφού δεν υπάρχει ένα επαρκές πλαίσιο προστασίας τους. Οι πρώτες προσπάθειες έγιναν με τον Ν. 4251/2014, ο οποίος εισήγαγε ορισμένες διατάξεις για τους παράτυπους μετανάστες και τα εργασιακά τους δικαιώματα. Παρ' όλα αυτά, οι παράτυποι μετανάστες βρίσκονται μονίμως κάτω από την απειλή της «παρανομιμότητας» και τον φόβο απέλασης (Καψάλης, 2018).

Ο φόβος απέλασης είναι ένας σημαντικός παράγοντας, ο οποίος επηρεάζεται και διαφοροποιείται με βάση τη χώρα καταγωγής των μεταναστών ως προς την ελληνική επικράτεια. Η έννοια της «ημι-νομιμότητας» μπορεί να περιγράψει το στάδιο ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία, περιγράφοντας την κατάσταση αναμονής που βιώνει ο μετανάστης βιώνει μέχρι να εκδοθεί η άδεια από την υποβολή της αίτησής του. Έτσι, βρίσκεται ο ίδιος σε ένα μεταβατικό στάδιο, που δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε εντελώς νόμιμος ούτε όμως και παράνομος, διατηρώντας από τη μία το δικαίωμα διαμονής ή μη απέλασής του, ενώ από την άλλη δεν έχει καθολική ελευθερία απασχόλησης και κατάκτησης των ανάλογων δικαιωμάτων στη χώρα υποδοχής (Kubal, 2013).

Με αυτόν τον τρόπο, η απουσία της άδειας διαμονής ή της απόκτησής της στο μέλλον δημιουργεί ένα καθεστώς που δεν αφορά την «ημι-νομιμότητα» των μεταναστών, αλλά εκείνους που βρίσκονται σε μια άλλη νομική «κατάσταση». Αυτή η κατάσταση διέπεται περισσότερο από το γεγονός της μη απέλασης και της έλλειψης των περισσότερων βασικών δικαιωμάτων τους. Έτσι, δημιουργείται μια νέα κατηγορία από μετανάστες, οι οποίοι δεν είναι εντελώς νόμιμοι, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από την έννοια της «παρανομιμότητας» (Καψάλης, 2018).

4.3. Σκέψεις – Προτάσεις

Στο διεθνές επίπεδο οι σύγχρονες εξελίξεις και η εξάπλωση της τεχνολογίας οδήγησαν στην μετακίνηση και μετανάστευση πολλών πληθυσμών από τις χώρες του τρίτου κόσμου στα ανεπτυγμένα κράτη, με σκοπό να βρουν καλύτερες συνθήκες ζωής και να έχουν έναν ποιοτικότερο τρόπο ζωής. Έτσι, οι χώρες υποδοχής ξεκίνησαν την προσπάθεια να υποστηρίξουν, να ελέγξουν και να διαχειριστούν τα μεταναστευτικά ρεύματα που έφταναν σε αυτές, με στόχο την προστασία της εθνικής τους κυριαρχίας (Γεωργαράκης, 2009). Ο έλεγχος αυτός μπορεί να διακριθεί σε δύο επίπεδα, σε ένα εξωτερικό και ένα εσωτερικό. Στο πρώτο επίπεδο εμπεριέχονται πρακτικές που αφορούν τα σύνορα, τους αστυνομικούς ελέγχους καθώς και τα μέσα παρακολούθησης, ανίχνευσης και πρόληψης της εισόδου όσων δεν διαθέτουν τα απαραίτητα έγγραφα, ενώ στο δεύτερο εμπεριέχονται οι πρακτικές που αφορούν την έρευνα, την αναζήτηση και την απομάκρυνση των παράνομων μεταναστών. Έτσι, πολλές χώρες δεν περιορίστηκαν στη δημιουργία μηχανισμών προστασίας των εξωτερικών συνόρων αλλά και των εσωτερικών μέσα από κανονισμούς και μηχανισμούς πρόληψης της παράτυπης μετανάστευσης και παρεμπόδισης των παράνομων μεταναστών στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας (Ναζάκης & Χλέτσος, 2001; Καβουνίδα, 2004).

Σταδιακά, η Ελλάδα προσπάθησε να αντιμετωπίσει αυτές τις μεταναστευτικές εισροές, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, αφού συχνά οι έλεγχοι ήταν ελλιπείς και τα μέτρα δεν ήταν κατάλληλα. Αναπόφευκτα, το κράτος στράφηκε πως τη δημιουργία μιας κοινής αντίληψης για τον έλεγχο και την προστασία, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στους μετανάστες που εισέρχονται στη χώρα και προσπαθούν να συμμετάσχουν στην αγορά εργασίας και στην κοινωνική ζωή. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο στρατηγικές παρέμβασης. Η πρώτη αφορά την οργάνωση και τον σχεδιασμό της νόμιμης μετανάστευσης, η οποία σχετίζεται με τον αγροτικό τομέα, αλλά δημιούργησε πολλές στρεβλώσεις, αφού υπήρχαν πολλά περιστατικά αυθαιρεσίας, επιδεινώνοντας την κατάσταση και τον αποκλεισμό που βιώνουν οι μετανάστες, μην εφαρμόζοντας στην πράξη τη δίκαιη και ίση μεταχείριση. Ως αποτέλεσμα, θέτουν σε αμφισβήτηση την οργάνωση και το σύστημα της μετανάστευσης σε σχέση με τις ανάγκες της ελληνικής αγοράς εργασίας. Επίσης, δεν δημιουργήθηκαν ποτέ τα κατάλληλα προγράμματα που θα απασχολούσαν και θα προωθούσαν τη σωστή ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας (Γεωργαράκης, 2009; Γεώργμας, 2007). Η δεύτερη στρατηγική αφορά

παρεμβάσεις του κράτους, οι οποίες έχουν στόχο να διαφυλάξουν τα «σύνορα» της αγοράς εργασίας από τους μετανάστες, είτε έχουν είτε όχι άδεια διαμονής στη χώρα, ενώ ουσιαστικά δεν τους παρέχουν το δικαίωμα να εργαστούν όπου εκείνοι επιθυμούν. Έτσι, το ελληνικό κράτος δίνει έμφαση σε τρία επίπεδα διαφύλαξης που αφορούν 1) την απέλαση των μεταναστών από τη χώρα, 2) την ανοχή και 3) τη νομιμοποίηση της διαμονής τους μέσα από διάφορες πρακτικές και μέτρα (Βαρουξή & Σαρρής, 2012; Μυλωνάς, 2009; Triandafyllidou & Gropas, 2007).

Μέχρι να ψηφιστεί ο Ν. 4251/ 2014 και να δοθεί άδεια εργασίας στους παράτυπους μετανάστες ή αλλιώς «παρανόμιμους», δεν υπήρχαν μέτρα ουσιαστικής προστασίας τους από την καταναγκαστική εργασία ή την εμπορία ανθρώπων. Ωστόσο, ακόμη και με αυτόν, η απελασιμότητα κυμάνθηκε σε υψηλά ποσοστά δεδομένου ότι αναβάλλεται για λίγο καιρό η επιστροφή τους, χωρίς να αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά, ενώ παράλληλα τα δικαιώματά τους περιορίζονταν μόνο στον αστικό και κοινωνικό τομέα. Επίσης, οι μετανάστες που απέκτησαν αυτή την άδεια απασχολήθηκαν μέσω των εργοσήμενων με βάση τις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας, η οποία αποδείχθηκε ανεπαρκής στο ζήτημα των μεταναστών. Επιπλέον, οι μετανάστες δεν είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν ολοκληρωτικά στον κοινωνικό τρόπο ζωής έστω και με την άδεια, ενώ παράλληλα συνέχισαν να θεωρούνται «παράτυποι» σε όλη τη διάρκεια της παραμονής τους στη χώρα, αφού βρίσκονταν σε ένα ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ του νόμιμου και παράνομου.

Το κράτος μέσω της ανοχής στην παράνομη εργασία έδειξε μια απροθυμία για ολοκληρωτική αντιμετώπιση της παραβατικής εργασίας, αφού ο Ν. 4251/ 2014 δεν κατάφερε σημαντικές αλλαγές μέχρι την κατάργησή του από τον Ν. 4825/ 2021. Σε αυτό συνηγορεί και το «Τμήμα Στήριξης Ελλήνων Εργαζομένων στην Αλλοδαπή Εργασίας Αλλοδαπών στην Ελλάδα και Ίσης Μεταχείρισης στην Εργασία», αφού όπως αναφέρει τα κενά της διάταξης δημιουργούσαν μια «εξάρτηση» ανάμεσα στους παράτυπους μετανάστες και τους εργοδότες, οι οποίοι αναλάμβαναν την ευθύνη αυτής της «νομιμοποίησης». Επιπλέον, μέσα από τον νόμο δημιουργήθηκαν αρκετά κενά για την νόμιμη και δηλωμένη εργασία, αφού δεν ήταν δυνατόν να ελεγχτεί από τις αρμόδιες αρχές. Επιπροσθέτως, μειωμένος έως ανύπαρκτος μπορεί να θεωρηθεί ο έλεγχος από τις Αποκεντρωμένες Περιφέρειες τόσο ως προς τα κριτήρια άδειας εργασίας στους μετανάστες όσο και ως προς τις παροχές στέγης και ασφάλειας στους εργαζομένους, στοιχεία που επισημαίνονται και από το «Τμήμα Αδειών Διαμονής της Διεύθυνσης Μεταναστευτικής Πολιτικής» του ΥΜΕΠΟ και καθιστούν ακόμη πιο επιτακτική την

ανάγκη ύπαρξης ενός αρμόδιου ελεγκτικού μηχανισμού. Επίσης, σημαντικό στοιχείο είναι η απουσία του ΟΑΕΔ και των εργατικών κέντρων από τον προσδιορισμό των αναγκών εργασίας των μεταναστών, αφού την ευθύνη την είχαν μόνο οι Περιφέρειες και οι εργοδοτικοί φορείς. Οι Περιφέρειες ωστόσο δεν είχαν μερίδιο απόφασης στη διαδικασία, αφού αποφάσιζαν μόνο για την κάλυψη των θέσεων.

Ως εκ τούτου, ένα σωστό σχέδιο και μια ορθή οργάνωση των μεταναστών θα πρέπει να αποτελείται από όλους τους εμπλεκόμενους κοινωνικούς εταίρους. Επίσης, θα πρέπει να ακολουθούνται α) η Οδηγία 2009/ 52/ ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, η οποία αντιβαίνει στην απασχόληση των παράνομων μεταναστών στη χώρα και η παραβίασή της επιφυλάσσει διοικητικές κυρώσεις, β) η Οδηγία 2014/ 36/ ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής των μεταναστών με σκοπό την εποχιακή εργασία, με βάση το άρθρο 22, στο οποίο ορίζονται τα δικαιώματά τους και γ) η Οδηγία 2011/ 98/ ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που αφορά στη χορήγηση στους μετανάστες άδειας διαμονής και εργασίας στη χώρα.

Συμπερασματικά, στην πράξη δεν αντιμετωπίζεται η εκμετάλλευση των μεταναστών και η εικόνα που παρουσιάζεται μπορεί να θεωρηθεί «πλασματική», αφού η παραβατικότητα είναι αυξημένη, ενώ παράλληλα δεν υπάρχει προστασία ως προς τα δικαιώματά τους. Εννέα χρόνια μετά από τα γεγονότα της Μανωλάδας και την «τιμωρία» της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ, με την άσκηση αναίρεσης υπέρ του νόμου, κατά της απόφασης του δικαστηρίου Πατρών, και τα πράγματα δεν έχουν βελτιωθεί, αφού στην ίδια περιοχή χιλιάδες μετανάστες εξακολουθούν να ζουν σε αυτοσχέδιες παράγκες, σε άσχημες συνθήκες διαβίωσης και σε καθεστώς εργασιακής εκμετάλλευσης.

Με βάση τα παραπάνω προκύπτει ότι η καταναγκαστική εργασία αποτελεί ένα φαινόμενο διαχρονικό και επίκαιρο, αφού, όπως διαφάνηκε, δεν αφορά πάντα τις κλασικές περιπτώσεις των χαμηλών μισθολογικών αποδοχών ή τις ώρες εργασίας και απασχόλησης, που συνήθως απαντώνται στις έννομες τάξεις μιας χώρας. Υπάρχουν και μορφές εκμετάλλευσης που αφορούν τις ακατάλληλες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης καταπατώντας την αξιοπρέπεια των ατόμων, όπως συνέβη και στη συγκεκριμένη περίπτωση, που έθεσε στο επίκεντρο το πρόβλημα της καταναγκαστικής εργασίας και εκμετάλλευσης των εποχιακών μεταναστών. Μέσα από την απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας και την ποινή που όρισε το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο» γίνονται κατανοητά τα δικαιώματα των μεταναστών σε όλο τον νομικό κόσμο. Η

καταναγκαστική εργασία συνδέθηκε με την εμπορία ανθρώπων, ως τμήμα αυτής, ενώ παράλληλα διαφάνηκε η σύνδεσή της με το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, που αποτελεί ένα βασικό και θεμελιώδες δικαίωμα των ανθρώπων. Η απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας αφορά όχι μόνο τον ευρωπαϊκό νομικό κόσμο, αλλά αναφέρεται και από το «Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων». Σε όλα τα διεθνή κείμενα κατοχυρώνεται η απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας και αναφέρεται η δυνατότητα διακρατικής προσφυγής, ενώ αναφέρεται η άμεση σύνδεσή της με την εμπορία ανθρώπων. Με βάση τον ορισμό της ΔΟΕ (άρθρο 2 παρ.1) η καταναγκαστική εργασία αφορά *«...πάσαν εργασίαν ή υπηρεσίαν απαιτούμενην παρά άτομου επ' απειλή οιασδήποτε ποινής, και δι' ην το εν λόγω άτομο δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει»*, ενώ υπογραμμίζει *«τα θύματα της αναγκαστικής εργασίας είναι συχνά πρόσωπα, τα οποία αρχικά δεσμεύθηκαν αυτοβούλως σε μια εργασία ακόμη και εάν χρειάστηκε να γίνει κατάχρηση της εμπιστοσύνης τους προς τούτο και στη συνέχεια αντιλαμβάνονται ότι δεν είναι πλέον ελεύθερα να την εγκαταλείψουν, λόγω της παρεμπόδισης τους από δεσμούς που μπορεί να είναι νομικής, φυσικής ή ψυχολογικής φύσεως»*. Ωστόσο, οι δύο έννοιες δεν είναι ταυτόσημες, αλλά είναι αλληλένδετες. Με βάση το «Πρωτόκολλο του Παλέρμου» υπάρχουν διαφορές, οι οποίες σχετίζονται με τη διαδικασία της διακίνησης και την κατάσταση της εκμετάλλευσης. Έτσι, η καταναγκαστική εργασία αφορά ένα τμήμα της εμπορίας ανθρώπων και όχι μια συνώνυμη έννοια. Με βάση τη σημασία της καταναγκαστικής εργασίας ένα άτομο βρίσκεται σε εργασιακό καθεστώς υπό την απειλή ή τον φόβο και εμμένει σε αυτήν, επειδή δεν μπορεί να προστατευτεί με άλλο τρόπο. Έτσι, όσοι υποβάλλονται σε καταναγκαστική εργασία θεωρούνται εργαζόμενοι που έχουν υποστεί παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους. Το ΕΔΔΑ στην υπόθεση της Μανωλάδας καταδικάζει την εκμετάλλευση μέσω της εργασίας και ορίζει ποινή στην Ελλάδα προς αποζημίωση των θυμάτων, επιχειρώντας μία διαφορετική ερμηνεία της έννοιας της εμπορίας και της καταναγκαστικής εργασίας, αναφέροντας πως τα θύματα βρίσκονταν σε καθεστώς καταναγκαστικής εργασίας και εμπορίας ανθρώπων. Οι μετανάστες που εργάζονταν στα κτήματα υποβλήθηκαν σε καταναγκαστική εργασία, εξαιτίας της έλλειψης άδειας παραμονής τους στη χώρα και λόγω της εποχικής εργασίας τους, αφού είχαν τον φόβο απέλασης από τη χώρα και δέχονταν απειλές από τους εργοδότες τους, χωρίς παράλληλα να λαμβάνουν τους μισθούς τους. Επιπλέον, με βάση το ευρωπαϊκό πλαίσιο για τους εποχιακούς εργαζομένους συντρέχει περίπτωση εμπορίας, αφού διακινούνται οι μετανάστες εργάτες μέσω ψευδών διαβεβαιώσεων και παραπλανητικών στοιχείων,

με στόχο το κέρδος από την εκμετάλλευση της εργασίας που προσφέρουν. Μέσα από αυτά προκύπτει ότι η προστασία των «ευάλωτων» πληθυσμιακών ομάδων από την καταναγκαστική εργασία και εμπορία πρέπει να τίθεται στο επίκεντρο από τα κράτη – μέλη. Η απόφαση του ΕΔΔΑ έθεσε τις βάσεις για περαιτέρω διερεύνηση αυτού του φαινομένου, με σκοπό την προστασία των θυμάτων και την πρόληψη από άλλες τέτοιες μελλοντικές καταστάσεις. Με βάση το άρθρο 17.1 της «Σύμβασης της Γενεύης» *«τα συμβαλλόμενα κράτη θα επιφυλάσσουν την ευνοϊκότεραν, υπό τας αυτάς συνθήκας, επιφυλασσομένην εις τους υπηκόους αλλοδαπού Κράτους μεταχείρισιν όσον αφορά την άσκησιν μισθωτής επαγγελματικής απασχόλησεως».*

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να αναφερθεί στη νομολογιακή πορεία της υπόθεσης της Μανωλάδας με έμφαση στην καταναγκαστική εργασία. Ένα ακόμη συμπέρασμα που προκύπτει αφορά την αλληλεπίδραση μεταξύ του εργατικού και μεταναστευτικού δικαίου που δεν είναι η επιθυμητή, αφού εμπεριέχει πολλές ασάφειες και κινδύνους για τους μετανάστες που εισέρχονται στη χώρα και ειδικά για όσους βρίσκονται σε αυτήν παράτυπα. Οι μετανάστες δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές δομές και δεν απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους, αφού δεν μπορούν να ενσωματωθούν στην κοινωνία. Έτσι, προκύπτουν από τη μία συνθήκες εις βάρος «ειδικών» ομάδων μισθωτών και από την άλλη προκύπτουν συγκεκριμένα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά εξέλιξης του πρωτογενούς κλάδου της χώρας. Επιπλέον, τα μέτρα ρύθμισης και ελέγχου της κατάστασης που κατά καιρούς πάρθηκαν, όπως η άδεια εργασίας, δημιουργούν έναν φαύλο κύκλο περιορισμού και εγκλωβισμού ενός μεγάλου ποσοστού αλλοδαπών που βρίσκονται σε καθεστώτα αδήλωτης εργασίας, εκμετάλλευσης και έλλειψης συμμετοχής σε βασικά εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα.

Ο στόχος παραμένει για τα ελληνικά δεδομένα, αφού δεν έχει ολοκληρωθεί και αφορά στον επανασχεδιασμό και στην εκ νέου ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων των μεταναστών που διαμένουν παράτυπα στη χώρα, αφού πρέπει μέσω των κατάλληλων πολιτικών ρυθμίσεων να καταπολεμηθούν φαινόμενα καταναγκαστικής εργασίας, αδήλωτης εργασίας και ανασφάλιστης απασχόλησης. Σκοπός είναι οι μετανάστες να μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή σε αξιοπρεπείς συνθήκες. Η προστασία αυτής της «ευάλωτης» πληθυσμιακής ομάδας πρέπει να τεθεί σε προτεραιότητα, με σκοπό να εφαρμοσθεί στην πράξη αυτό που καλείται «κοινωνικό κράτος». Παρά τα μέτρα προστασίας που κατά καιρούς πάρθηκαν, οι μετανάστες παραμένουν σε καθεστώς «παρανομιότητας» και ουσιαστικά αποκλείονται από την

εφαρμογή του εργατικού δικαίου, ενώ παράλληλα βρίσκονται σε μια περιθωριακή κατάσταση μακριά από την πολιτική και κοινωνικοοικονομική ζωή της χώρας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αγαλλοπούλου, Π. (2007). *Εισαγωγή στο εργατικό δίκαιο*. Αθήνα: εκδ. Σάκκουλας.
- Βαρουξή, Χ., & Σαρρής, Ν. (2012). Μετανάστευση και ένταξη: προκλήσεις και διακρίσεις. Στο Α. Αφουξενίδης, Ν. Σαρρής, & Ο. Τσακηρίδη (Επιμ.), *Ένταξη των μεταναστών: αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές* (σσ. 17 - 36). Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Βλαστός, Σ. (1988). *Ισότητα και ίση μεταχείριση στις εργασιακές σχέσεις*. Αθήνα - Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα.
- Γεωργαράκης, Ν. (2009). Η μεταναστευτική πολιτική: στάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική διοίκηση. Στο Χ. Βαρουξή, Ν. Σαρρής, & Α. Φραγκίσκου, *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα* (σσ. 33 - 60). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Γεώργμας, Κ. (2007). *Μετανάστευση και κοινωνική συνοχή*. Αθήνα : Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
- Δαρβίρη, Χ. (2009). *Μεθοδολογία Έρευνας στο Χώρο της Υγείας*. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Πασχαλίδη .
- Δημητρόπουλος, Ε. (2004). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα: εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.
- Διονυσοπούλου, Ε. (2018). Η προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων των παράνομα διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών-με αφορμή της απόφαση Chowdury v. Greece και τη θέσπιση του άρθρου 58 ν. 4384/ 2016. *Επιθεωρήσεις εργατικού δικαίου*, 77 (7), σσ. 837 - 864.
- Ζερδελής, Δ. (2021). *Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Καβουνίδα, Τ. (2004). *Το πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης, τα θετικά και αρνητικά της πολιτικής νομιμοποίησης*. Αθήνα: ΠΑΕΠ.

- Καζάκος, Α. (2013). *Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα.
- Καρακατσάνης, Α., & Γαρδίκας, Σ. (1995). *Ατομικό Εργατικό Δίκαιο*. Αθήνα – Κομοτηνή : Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Καψάλης, Α. (2012). Αδήλωτη απασχόληση και μετανάστευση: ‘νομιμοποίηση’ των μεταναστών μέσα από την εργασία τους ή νομιμοποίηση της εργασίας τους. Στο Χ. Κασίμης, & Α. Παπαδόπουλος, *Μετανάστες στην Ελλάδα απασχόληση και ένταξη στις τοπικές κοινωνίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Καψάλης, Α. (2018). *Μετανάστες εργάτες στην Ελλάδα - εργασιακές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική στην εποχή των μνημονίων*. Αθήνα: Τόπος.
- Καψάλης, Α. (2021). Η «παρानομιμοτητα» και οι πολοι έλξης. Στο Μ. Φραγκιουδάκης, *The Magazine. Μανωλάδα: Η υποτιθέμενη συνδικαλιστική οργάνωση, τα μεροκάματα και οι φωτιές*. Ανάκτηση από [https:// www.news247.gr/sunday-edition/manolada-i-yprotithemeni-syndikalistikiki-organosi-ta-merokamata-kai-oi-foties.9398756.html](https://www.news247.gr/sunday-edition/manolada-i-yprotithemeni-syndikalistikiki-organosi-ta-merokamata-kai-oi-foties.9398756.html).
- Κουζής, Γ. (2001). *Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; Μελέτες ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, αρ. 14*. Αθήνα.
- Κουζής, Γ. (2009). *Εργασιακές σχέσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Κουκιάδης, Ι. (2017). *Εργατικό δίκαιο: Ατομικές εργασιακές σχέσεις*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα.
- Μυζιθράς - Γρηγοράκος, Δ. (2016). *Υπόθεση Μανωλάδα. Opinion no 3*. Ανάκτηση από <http://jmcexcellence.uom.gr/wp-content/uploads/2016/11/Opinion-3.pdf>
- Μυλωνάς, Κ. (2009). *Πρόσβαση και παροχή υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας σε μετανάστες και μετανάστριες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πάντειο.
- Ναζάκης, Χ., & Χλέτσος, Μ. (2001). *Μετανάστες και μετανάστευση οικονομικές πολιτικές και κοινωνικές πτυχές* . Αθήνα: Πατάκης .
- Οικονόμου, Χ., & Φερώνας, Α. (2006). *Οι Εκτός των Τειχών. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*. Αθήνα: Διόνικος.

- Παπαγεωργίου, Γ. (1998). *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παρασκευάς, Ι. (2020). *Σύγχρονη Δουλεία: από την παραγωγή στην κατανάλωση*. Ανάκτηση από <https://g2red.org/el/report-modern-slavery-from-production-to-consumption/>
- Ρούκουνας, Ε. (1995). *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*. Αθήνα: Ίδρυμα Μαραγκοπούλου.
- Σιταρόπουλος, Ν. (2004). Η αβεβαιότητα της αρχής της «δίκαιης μεταχείρισης» των αλλοδαπών μεταναστών εργαζομένων στο υπό εξέλιξη ευρωπαϊκό δίκαιο. Στο Μ. Παύλου, & Δ. Χριστόπουλος, *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη* (σσ. 253-266). Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.
- Σπυριδάκης, Μ. (2018). Κρατικές Πολιτικές για τη διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων. Στο Χ. Σκαμνάκης, *Κοινωνική Πολιτική Συλλογικό Έργο*. Αθήνα: Διόνικος.
- Φραγκιουδάκης, Μ. (2021). *The Magazine. Μανωλάδα: Η υποτιθέμενη συνδικαλιστική οργάνωση, τα μεροκάματα και οι φωτιές*. Ανάκτηση από <https://www.kefaloniapress.gr/ellada/article/411357/manolada-ta-chorafia-tis-orgis/>
- Χρυσόγονος, Κ. (2006). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Generation 2.0 RED. (2022). *Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα*. Ανάκτηση από Generation 2.0 for Rights, Equality & Diversity: <https://g2red.org/el/report-on-the-situation-at-manolada-march-2022/>
- Beck, U. (2005). *Ελευθερία ή Καπιταλισμός*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Borjas, G. (2016). *Labor economics*. Αθήνα: Κριτική.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education. 8th edition*. Abingdon: Routledge.

- Creswell, J. (2016). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Ίων.
- Jesson, J., Matheson, L., & Lacey, F. (2011). *Doing Your Literature Review: Traditional and Systematic Techniques*. London: Sage.
- Kubal, A. (2013). Conceptualizing semi-ligality in migration research. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, 47(3), σσ. 555-587.
- Mantouvalou, V. (2015). *The Right to Work - Legal and Philosophical Perspectives*. Hart Publishing.
- Scarpa, S. (2008). *Triafficking in Human Beings - Human Slavery*. Oxford: Oxford University Press.
- Schabas, W. (2015). *The European Convention on Human Rights: A Commentary, Oxford Commentaries on International Law*. Oxford University Press.
- Triandafyllidou, A., & Gropas, R. (2007). *Greek Education Policy and the Challenge of Migration: An Intercultural View of Assimilation*. Ανάκτηση από Paper prepared for the EMILIE project: https://www.eliamer.gr/wp-content/uploads/en/2008/10/greek_education_policy_and_the_challenge_of_migration_triandaf_and_gropas_emilie_wp3_22_nov_07.pdf

Νομολογία

- Council of Europe. (2017). *Case of Chowdury and Others v. Greece (Application no. 21884/15)*. Ανάκτηση από <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172701>
- Council of Europe. (2022). *Η GRETA επισκέπτεται την Ελλάδα στο πλαίσιο του δεύτερου γύρου αξιολόγησης. Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων*. Ανάκτηση από <https://go.coe.int/RjDvz>
- ΔΔΑΔ. (2006). *Case of the Ituango Massacres κατά Κολομβίας, παρ. 161 και 164. Σειρά C αρ.148, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2006*.
- ΕΕΚΔ. (2008). *Ερμηνεία του Άρθρου 1.2. Ευρετήριο νομολογίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*.

- ΕΕΚΔ. (2000). *Syndicat national des professions du tourisme κατά Γαλλίας, Προσφυγή Αρ. 6/1999, επί της ουσίας.*
- ΕυρΔΔΑ. (2010). *ΕυρΔΔΑ, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας.*
- ΕυρΔΔΑ. (2015). *Chowdhury και λοιποί κατά Ελλάδας.*
- Global Commission for International Migration. (2005). *Migrating in an Interconnected World: new directions for action.* Γενεύη: Global Commission on International Migration.
- Global Commission for International Migration. (2005). *Migrating in an Interconnected World: New directions for action.* Γενεύη: Global Commission on International Migration.
- International Labour Organization. (2008). *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization adopted by the International Labour.* Ανάκτηση από https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/genericdocument/wcms_371208.pdf.
- International Commission of Jurists. (2014). *Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.* Γενεύη: International Commission of Jurists.
- International Labour Organization. (1998). *Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work adopted by the International Labour.* Ανάκτηση από https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_467653.pdf
- International Labour Organization. (2014). *P029 - Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention, 1930.* Ανάκτηση από https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:P029
- Κώδικας Νομικού Βήματος. (2006). *Κώδικας Νομικού Βήματος, τόμος 94/2006 (Τόμ. 54).*
- Ν. 4251/ 2014. *ΦΕΚ 80/Α/1-4-2014. Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις.*

- N. 4384/ 2016. ΦΕΚ Α'78/26.4.2016. *Αγροτικοί Συνεταιρισμοί, μορφές συλλογικής οργάνωσης του αγροτικού χώρου και άλλες διατάξεις.*
- N. 4825/ 2021. ΦΕΚ 157/Α/4-9-2021 (Κωδικοποιημένος). *Αναμόρφωση διαδικασιών απελάσεων και επιστροφών πολιτών τρίτων χωρών, προσέλκυση επενδυτών και ψηφιακών νομάδων, ζητήματα αδειών διαμονής και διαδικασιών χορήγησης διεθνούς προστασίας, διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου και Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη και άλλες επείγουσες διατάξεις.*
- N. 59(I)/ 2004. *Ο Περί Ίσης Μεταχείρισης (Φυλετική ή Εθνοτική Καταγωγή) Νόμος του 2004 (Ν. 59(I)/2004). Ε.Ε., Παρ.Ι(Ι), Αρ.3828, 31/3/2004.*
- N.4443/ 2016. ΦΕΚ 232/Α/9-12-2016 Ι) *Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην εργασία. Ανάκτηση από <https://www.e-nomothesia.gr/kat-anthropina-dikaiomata/nomos-4443-2016-fek-232a-9-12-2016.html>*